

STŘEDOŠKOLSKÁ ODBORNÁ ČINNOST

KOMPARACE ŠPANĚLSKÉHO FRANKISMU A ITALSKÉHO FAŠISMU Reflexe nedemokratických režimů prizmatem současné italské a španělské generace

Ondřej Dus

Hradec Králové 2014

STŘEDOŠKOLSKÁ ODBORNÁ ČINNOST

Obor SOČ: 17. Filozofie, politologie a ostatní humanitní a společenskovední obory

KOMPARACE ŠPANĚLSKÉHO FRANKISMU A ITALSKÉHO FAŠISMU Reflexe nedemokratických režimů prizmatem současné italské a španělské generace

COMPARISON OF SPANISH FRANCOISM AND ITALIAN FASCISM Reflection of the non-democratic regimes by contemporary Italian and Spanish generation

Autor: Ondřej Dus

Škola: Gymnázium J. K. Tyla, Hradec Králové
Tylovo nábřeží 682, 500 02 Hradec Králové

Kraj: Královéhradecký kraj

Konzultant: PhDr. Jan Michal Květina

Hradec Králové 2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svou práci vypracoval samostatně, použil jsem pouze podklady (literaturu, SW atd.) uvedené v příloženém seznamu a postup při zpracování a dalším nakládání s prací je v souladu se zákonem č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) v platném znění. Prohlašuji, že tištěná verze a elektronická verze soutěžní práce SOČ jsou shodné.

V Hradci Králové dne 10. března 2014.

Podpis:

Declaration

I declare that I worked out my thesis independently, I used only sources (literature, SW, etc.) mentioned in attached list and procedure for the processing and other handling of the work is in accordance with Act No. 121/2000 Coll., on copyright, rights related to copyright and amending certain Acts (the Copyright Act), as amended. I declare that the printed version and the electronic version of the competition work of the "SOČ" are identical.

Hradec Králové, 10th March 2014.

Signature:

Poděkování

Rád bych poděkoval panu PhDr. Janu Květinovi a slečně Bc. Ditě Macákové za jejich obětavou pomoc, ochotu a podnětné připomínky, které mi během práce poskytovali.

Děkuji také, Lic. Pilar Bebea Zamorano, Fátima Bebea, Zamorano, Dott. Marco Lepri a Rita Calgaro za pomoc při distribuci průzkumů ve Španělsku a v Itálii.

Anotace

DUS, Ondřej. Komparace španělského frankismu a italského fašismu.

Reflexe nedemokratických režimů prizmatem současné italské a španělské generace.

Hradec Králové, 2013. Gymnázium J. K. Tyla.

Tato práce se zabývá komparací dvou nedemokratických režimů, které vznikly v 1. polovině 20. století na Iberském a Apeninském poloostrově. Analyzuje jejich vznik, historické, politické a ekonomické příčiny vzniku, charakterizuje průběh obou diktatur z hlediska zahraniční i vnitřní politiky, ekonomiky a společnosti. V závěru se zabývá příčinami zhroucení a zániku a jejich následný přechod k demokracii.

Stěžejní částí práce bude samotná komparace obou režimů, španělského frankismu a italského fašismu. Diktatury, které se navzdory své blízkosti (500 km) a obdobnému kulturnímu prostředí (Středomořský region) vyvíjely různými způsoby, u nichž lze ale současně objevit a zdokumentovat i mnoho společných rysů. Mým cílem je nalézt tyto rozdíly i společné znaky a podobnosti a charakterizovat obě autoritářské éry chronologickou perspektivou při reflexi jejich postupného vývoje.

Velmi zajímaví jsou rovněž hlavní představitelé obou diktatur, Francisco Franco a Benito Mussolini. Ti vtiskli režimům velmi specifické znaky a podobu. Proto je důležité zmínit, co utvářelo jejich názory a co jim umožnilo udržet si tak velkou moc jak ve státě, tak i vně státu.

Druhou stěžejní částí práce bude rozšiřující dotazník týkající se vztahu mladé generace k režimům Francisca Franca a Benita Mussoliniho. Výsledkem bude analýza postoje současných mladých Italů a Španělů k daným režimům, která by měla přinést odpověď na otázku, jaké dědictví tyto režimy po sobě zanechaly, respektive jakou roli hraje jejich obraz ve stopách kolektivní paměti.

Klíčová slova: *fašismus; frankismus; mussolinismus; autoritářský režim; diktatura; Benito Mussolini; Francisco Franco; komparace; Itálie; Španělsko; totalitarismus; autoritarismus*

Annotation

DUS, Ondřej. Comparison of Spanish Francoism and Italian Fascism. Reflection of the undemocratic regimes through the prism of contemporary Italian and Spanish generation. Hradec Králové, 2013. Gymnázium J. K. Tyla.

This work deals with the comparison of two non-democratic regimes that arose in the first half of the 20th century in the Italian and the Iberian peninsulas. It analyses their origins, historical, political, and economic causes, describes the course the two dictatorships followed in terms of foreign and domestic policy, economics, and society. Finally, it deals with the causes of their collapse and cessation to exist as well as their subsequent transition to democracy.

Most part of the work itself will be the comparison of the two regimes, Spanish Francoism and Italian fascism – Dictatorships which, despite their proximity of only 500 km and a similar cultural environment (Mediterranean region), have developed in slightly different ways, but at the same time share many features in common. My goal is to find these differences, common features, and similarities and to characterize both of the authoritarian eras by a chronological perspective in reflecting their progressive development.

The two dictatorships' leaders, Francisco Franco and Benito Mussolini, are very interesting as well. They enriched regimes of very specific characteristics and appearance. Therefore, it is important to mention what shaped their views and what allowed them to retain as much power inside and outside the State.

The second crucial section will be a questionnaire regarding the relationship between the young generation and the regimes of Francisco Franco and Benito Mussolini. The result will be the analysis of the current attitudes of the young Italians and Spaniards towards the given regimes, which should answer the question of what legacy these regimes left behind, respectively what role their image plays in the footsteps of collective memory.

Key words: *fascism; francoism; mussolinism; authoritarian regime; dictatorship; Benito Mussolini; Francisco Franco; comparison; Italy; Spain; totalitarianism; authoritarianism*

Obsah

1	Úvod	8
2	Úvod do problematiky, vymezení pojmů	11
2.1	Nedemokratický režim	11
2.1.1	Totalitní režim (Totalitarismus).....	13
2.1.2	Autoritářský režim (Autoritarismus)	14
2.2	Fašismus.....	14
3	Historické události předcházející diktaturám	16
3.1	Španělsko	16
3.1.1	Diferenciace názorů společnosti	16
3.1.2	Monarchie, republika a diktatura	17
3.2	Itálie.....	18
3.2.1	Válka a poválečná hospodářská a politická nejistota.....	18
3.2.2	Pošlapaná národní hrdost	19
3.2.3	Silný nacionalismus – obdiv starého Říma.....	20
4	Počátky režimů, jak se dostaly k moci	21
4.1	Španělsko	21
4.1.1	Španělská občanská válka.....	21
4.1.2	Nástup Francisca Franca	21
4.2	Itálie.....	22
4.2.1	Počátky fašistického hnutí	22
4.2.2	Změny uvnitř strany.....	23
5	Období diktatur	24
5.1	Španělsko	24
5.1.1	Politický systém	24
5.1.2	Ekonomika státu	27
5.2	Itálie.....	28
5.2.1	Politický systém	28
5.2.2	Ekonomika státu	31
6	Vůdci a symboly režimů	33
6.1	Španělsko – Francisco Franco „ <i>el Caudillo</i> ”	33
6.2	Itálie – Benito Mussolini „ <i>il Duce</i> “	35

7	Konec režimů	37
7.1	Španělsko	37
7.2	Itálie.....	38
7.2.1	Slábnutí Mussoliniho režimu	38
7.2.2	Italská sociální republika	39
7.2.3	Pád diktatury	39
8	Přechod k demokracii	41
8.1	Španělsko	41
8.1.1	Komplikovaný začátek	41
8.1.2	První demokratické volby	42
8.1.3	Vystřízlivění.....	43
8.1.4	Nová ústava.....	44
8.1.5	Lepší zítřky?	45
8.2	Itálie.....	45
8.2.1	Qualunquismus poválečné doby	45
8.2.2	Itálie na cestě k demokracii	46
8.2.3	První řádné volby.....	47
8.2.4	Konec poválečné doby.....	47
8.2.5	Integrace.....	48
9	Komparace	49
9.1	Nedemokratické režimy	49
9.1.1	Porovnání režimů v době nástupu k moci.....	49
9.1.2	Porovnání režimů z hlediska formálního uspořádání	50
9.1.3	Porovnání z hlediska přechodu k demokracii	50
9.1.4	Fašismus, frankismus nebo mussolinismus	52
9.1.5	Společné prvky	52
10	Analýza současného postavení mussolinismu a frankismu	53
10.1	Vypracování dotazníků	53
10.2	Distribuce dotazníků a metoda sběru dat	53
10.3	Vyhodnocování dotazníků	54
10.4	Analýza výsledků průzkumu.....	54
10.4.1	Benito Mussolini.....	54
10.4.2	Francisco Franco.....	57

10.5	Závěr průzkumu	60
11	Závěr	61
12	Resumé.....	62
13	Summary	62
14	Resumen	63
15	Riassunto	63
16	Zdroje	64
16.1	Knižní zdroje.....	64
16.2	Elektronické zdroje	66
17	Přílohy	68
17.1	Dotazník – Benito Mussolini – italsky.....	68
17.2	Dotazník – Francisco Franco – španělsky.....	68
17.3	Dotazník – Benito Mussolini – česky	68
17.4	Dotatník – Francisco Franco – česky.....	68

1 Úvod

V roce 1939 se ujal ve Španělsku vlády generál Francisco Franco a roku 1922 Benito Mussolini v Itálii. Byly to dva režimy, které se dostaly k moci v meziválečné době v souvislosti s krizí demokracie, modernity, zklamáním z vývoje světa a zhroucením starého evropského řádu¹. Vlády obou režimů si byly v lecčems podobné, neboť používaly obdobné metody vládnutí a politické přesvědčování, ale zanikly v odlišných epochách, z odlišných důvodů. Byly to jedny z nejpevnějších diktatur v Evropě a zanechaly odkazy dalším podobným režimům.

Nejprve v práci vymezím úvod do problematiky, zejména pojmy, definice a terminologii související s teoretickým uchopením problematiky nedemokratických režimů. Potom se budu zabývat zájmovým územím a historické kořeny, které předcházely tomuto dějinnému úseku, okolnostmi a průběhem jejich nastolení až po jejich konec a přechod k demokracii. Stěžejní část mé práce bude komparace obou režimů. Úkolem bude zjistit, zda se jednalo o autoritářské nebo totalitní režimy. Neméně důležitým úkolem bude také posouzení, zda je možné režimy označit souhrnně za fašistické, nebo je potřeba samostatně rozlišovat španělský frankistický a italský mussolinistický režim jakožto hodnoty *sui generis*. Za stěžejní očekávaný přínos můžeme tedy považovat nalezení jejich společných rysů, zvláštností a tendencí, ale také naopak jejich zásadních rozdílů. Současně budou analyzovány a srovnány vůdčí osobnosti těchto režimů, Francisco Franco a Benito Mussolini, protože právě u totalitních režimů mají vůdcové hlavní (a jejich osobní vlastnosti) vliv na jejich směr a vývoj. Problematika bude uchopena z politického, historického i ekonomického hlediska.

Tématika této práce je limitována omezeným množstvím literatury v českém jazyce, proto budu čerpat především z cizojazyčných zdrojů. Anglické, španělské a italské publikace budou tvořit základ této práce. Hlavními zdroji v politické teorii, od kterých se práce bude odvíjet, bude koncepce nedemokratických režimů profesora Juana J. Linze² představená v díle *Totalitarian and Authoritarian Regimes* a základní uchopení ideologické problematiky Andrew Heywoodem³. Tyto prameny budou doplněny

¹ **Blog.Respekt.cz:** [online]. 2013 [cit. 2013-03-29]. **Petr Hanuš:** *Teorie totalitarismu a autoritarismu*.

² **LINZ, Juan J.** *Totalitarian and authoritarian regimes*. [With a major new introduction]. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers, 2000.

³ **HEYWOOD, Andrew.** *Politické ideologie*. 4. vyd. Překlad Zdeněk Masopust. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, 362 s.

několika pracemi dalších relevantních zahraničních i českých autorů. Pro doplnění a ověření historických a dat a souvislostí budu také čerpat, z knih Giuliana Procacciho⁴, Dějiny Itálie a Antonia Areta Ubieta⁵, Dějiny Španělska.

Jako sekundární zdroje budu využívat zejména zahraniční weby a časopisy v elektronické podobě v anglickém, španělském a italském jazyce.

Již mnoho let jsou mým centrem zájmů, týkajících se zahraničí, románské země, zejména Itálie a Španělsko. Velmi rád je navštěvuji. Cílem mých cest není jen poznávání pamětihodností a přírodních krás, ale hlavně příležitost setkat se s přáteli, známými a potkávat nové lidi. Často s nimi diskutuji o historii a politice, která nebyla a není právě v Itálii a Španělsku nikdy příliš přehledná. Náhled na nedávné historické události a její výklad místními obyvateli je velice subjektivní, protože oba národy se z mého pohledu doposud nevyrovnaly s nepříjemným dědictvím nedemokratické minulosti. Někteří nechtějí o tomto období vůbec mluvit, jiní ho buď příkře odsuzují, nebo naopak vyzdvihují. Proto se chci seznámit s historií a politickými reáliemi Itálie a Španělska v tomto období totalitních režimů komplexně, s využitím více zdrojů. Tento náhled mi do budoucna umožní lépe pochopit současnou mentalitu obyvatel těchto krajů a s větší erudovaností se zapojit do diskusí.

Moje práce by měla být přínosem pro politickou teorii, protože tato komparace nemá u nás ani ve světě mnoho zpracování.

Pro účely práce jsem sestavil sociologický výzkum - dotazník, zaměřený na dnešní reflexi frankismu a mussolinismu z pohledu mladé generace, sestávající z jedenácti otázek. U první poloviny z nich vybírali respondenti z předem určené škály odpovědí a druhou polovinu tvořily otázky otevřené, kde mohli respondenti plně rozvinout své vlastní názory. Data jsem se rozhodl sbírat dvěma způsoby, a to jednak pomocí webového interaktivního dotazníku a za druhé papírovou tištěnou formou distribuovanou mezi respondenty.

⁴ **PROCACCI, Giuliano. *Dějiny Itálie*.** 1. čes. vyd. Překlad Drahoslava Janderová, Bohumír Klípa, Kateřina Vinšová. Praha: Lidové noviny, 1997, 493 s. Dějiny států.

⁵ **UBIETO ARTETA, Antonio. *Dějiny Španělska*.** 3., dopl. vyd. Překlad Simona Binková. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, 915 s. Dějiny států (Nakladatelství Lidové noviny).

Tento průzkum byl zaměřen především na španělskou a italskou mladou generaci, ve věku od 15 do 35 let. Proto byl vyhotoven ve dvou jazykových mutacích (viz. Příloha č. 1 a 2). Cílem bylo zjistit vztah mladé italské a španělské generace k předchozím nedemokratickým režimům, zjistit její všeobecnou informovanost o tomto období jejich historie a v neposlední řadě i vývojové tendence italské a španělské společnosti.

2 Úvod do problematiky, vymezení pojmů

Jak jsem předeslal již v úvodu své práce, považuji za její součást i charakteristiku nedemokratických režimů. Existuje poměrně široké klasifikační spektrum, které rozděluje nedemokratické režimy, a charakteristiky, které jsou určující i pro ta zřízení, na něž obecně platná typologie nestačí. Pochopení a poznání alespoň některých základních určujících kritérií a náhledů ale bezpochyby napomůže tomu, aby bylo možné pochopit daný případ, protože se může i zcela vymykat.

2.1 Nedemokratický režim

V oblasti zkoumání a klasifikace nedemokratických režimů lze nalézt mnoho odborníků, za zmínku stojí například poznatky Samuela Huntingtona⁶, Giovanni Sartoriho⁷, Hannah Arendtové⁸, a v neposlední řadě i Juana Linze, který je v současnosti jedním z nejuznávanějších expertů co se týče problematiky nedemokratických režimů.

Ačkoli se političtí teoretici liší v tom, podle jakých kritérií se nedemokratické režimy posuzují, je možné je z hlediska otázek kdo vládne⁹, ale i jak snadno se od nich přechází k demokracii¹⁰ v podstatě rozdělit na tři typy, a to na stranické (totalitní), autoritářské (osobnostní) a vojenské. Toto dělení je ale pouze jedním z mnoha, a tak by se mohlo jevit jako nepostačující, protože mimo tři výše uvedených typů (které samozřejmě mají ještě další množství podtypů) jsou zde i početné nebo velmi specifické kategorie jako sultanistické režimy, hybridní demokracie a posttotalitní režimy¹¹. Rád bych proto zdůraznil, že jednotná klasifikace nedemokratických režimů opravdu neexistuje. Někteří političtí vědci uznávají například jen dva základní typy (autoritářské a totalitní), jiní vytvořili zcela odlišné dělení. Nikomu z nich však nemůže být upírán jeho náhled a názor na danou problematiku, neboť aniž by se chtěl člověk uchýlit k alibistickému konstatování, že v každé typologii je určitý kus pravdy, je zřejmé, že

⁶ HUNTINGTON, Samuel P. *Třetí vlna: demokratizace na sklonku dvacátého století*. 1. vyd. Brno: CDK (Centrum pro studium demokracie a kultury), 2008, 343 s.

⁷ SARTORI, Giovanni et al. *Correnti, frazionismo e fazioni nei partiti politici italiani*. Bologna: Mulino, 1973. s. 63. Quaderni della Rivista italiana di scienza politica; 1.

⁸ ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu*. 1. vyd. Praha: Oikoyomenh, 1996, 679 s.

⁹ BROOKER, Paul. *Non-democratic regimes: theory, government & politics*. London: Macmillan Press, 2000, s. 36.

¹⁰ Samuel Phillips Huntington, 1991 – ŽENÍŠEK, Marek. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, s. 27-39. ISBN 80-738-0008-X.

¹¹ ŽENÍŠEK, Marek. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, s. 27-39.

jakýkoli pokus o klasifikaci natolik rozrůzněných nedemokratických režimů se musí nutně uchýlit k teoretickým generalizacím, jimž určitý případ zkrátka nebude odpovídat.

Nalézt a popsat zde všechna dělení nedemokratických režimů je téměř nemožné. Stručně však představím klasifikaci několika politických vědců, konkrétně typologii Juana Linze, Giovanni Sartoriho a Amose Perlmuttera¹², které jsou pro teoretické uchopení studie frankistické Španělska a fašistické Itálie klíčové.

Perlmutter nabízí dělení do následujících kategorií – vedle obligátních nacistických, bolševických a fašistických režimů představuje pretoriánský model režimu a pak také dva další typy: „arbitrážní“, „vladařský“ a „stranicko-armádní“. Tyto tři modely však popisují spíše vojenské režimy, nebo přinejmenším postavení armády v nedemokratickém režimu. V „arbitrážním“ typu režimu armáda přijímá stávající sociální uspořádání, svou moc omezí po vyřešení sporů, kvůli kterým byl nastolen, po uchvácení vlády netouží, což je přesný protiklad „vladařského“ režimu. Speciálním případem je pak „stranicko-vojenský“ režim, v němž figuruje politická strana, která zůstane k dispozici vojenskému vůdci poté, co armádní mobilizace skončí.

Sartori má také typologii čítající několik případů nedemokratických vlád, k 20. století se podle něho však vztahují pouze dvě z nich – totalitarismus a autoritářství. Totalitarismus je v jeho pojetí režim, který usiluje o mobilizaci mas, má jasně vymezenou ideologii, jeho moc proniká téměř do všech oblastí a rovněž je zde potlačen pluralismus¹³. Autoritářský režim charakterizuje Sartori jako takový, který ponechává minimální místo svobodě a opozici likviduje.

Velmi vyčerpávající klasifikaci nedemokratických režimů vytvořil Juan Linz. Ten vymezuje totalitarismus prakticky podobným způsobem jako Sartori, a uvádí dokonce sedm podkategorií autoritářských režimů, vytvořených převážně dle reálných, konkrétních případů, a to: byrokraticko-vojenský, organicko-etatistický, mobilizační, mobilizační ve společnostech, jež nově nabyly nezávislost, defektní a předtotalitní, posttotalitní a režim, nazvaný rasová a etnická demokracie¹⁴.

¹² PERLMUTTER, Amos. *Making the world safe for democracy: a century of Wilsonianism and its totalitarian challengers*. 1. vyd. Překlad Jana Fraňková. Chapel Hill: University of North Carolina Press, c1997, 679 s.

¹³ Giovanni Sartori, 1976 – (Parties and Party Systems) – ŽENÍŠEK, Marek. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, s. 27-39. ISBN 80-738-0008-X.

¹⁴ Juan José Linz, 1964 – LINZ, Juan J. *Totalitarian and authoritarian regimes*. [With a major new introduction]. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers, 2000., s. 33

Jak je zřejmé, problematika nedemokratických režimů je obecně velmi obsáhlé téma. Nyní se tedy již zaměřím na dvě kategorie, a to totalitní a autoritářský režim.

2.1.1 Totalitní režim (Totalitarismus)

Původ slova je klasicky z latiny totus nebo totalis = celý. Pojem jako takový se začíná používat poměrně nedávno, kde jinde než v centru všech fašistů – v Itálii, kde ho v roce 1922 začali používat protivníci fašistů jako kritiku jejich nedemokratického stylu vládnutí. Poté se již termín rozšířil i mezi samotné fašisty, kteří tento výraz přejali a začali ho hojně využívat ve svých projevech, jako např. Benito Mussolini – vůdce italských fašistů. Totalitarismus¹⁵ je systém do všeho zasahujícího politického vládnutí, zpravidla navozovaný soustavnou ideologickou manipulací, nezakrývaným terorem a brutalitou. Od autokracie, autoritarismu a tradiční diktatury se liší tím, že zpolitizováním všech stránek sociální a osobní existence usiluje o „totální moc“. Je to vlastně snaha o totální (celkové) prosazení ideologie ve všech oblastech společenského života, znamená rozšíření totální politické kontroly na všechny stránky společenského života jako: hospodářství, kultura, umění, školství, společenské organizace, církve atd. Usiluje o totální bezpodmínečné angažování většiny populace na politizaci. Na fašismus a komunismus se někdy pohlíželo jako na pravicovou, resp. levicovou formu totalitarismu. Vycházelo se přitom z toho, že obě odmítají toleranci, pluralismus, a otevřenou společnost. Radikální myslitelé, jako například Marcuse, však tvrdili, že rysy totalitarismu vykazují i liberální demokracie.

„Totalitarianism is a new form of government falling into the general classification of dictatorship, a system in which technologically advanced instruments of political power are wielded without restraint by centralized leadership of an elite movement for the purpose of affecting a total social revolution, including the conditioning of man on the basis of certain arbitrary ideological assumptions, proclaimed by the leadership in an atmosphere of coerced unanimity of the entire population.”¹⁶ (Brzezinski, 1962)

¹⁵ **Ibid.**, s. 69-80.

¹⁶ **Zbigniew Kazimierz Brzezinski, 1962 – LINZ, Juan J. *Totalitarian and authoritarian regimes*. [With a major new introduction]. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers, 2000., s. 10.**

2.1.2 Autoritářský režim (Autoritarismus)

Autoritarismus je víra ve vládnutí „shora“, resp. praktické uskutečňování takového vládnutí. Autorita se zde uplatňuje bez ohledu na souhlas, respektive nesouhlas lidu. Autoritarismus je tudíž něco jiného než autorita. Autorita se opírá o legitimitu a v tomto smyslu vychází „zdola“. Autoritářští myslitelé obvykle vycházejí ve svých názorech z víry v moudrost stávajících vládců nebo z představy, že společenského pořádku lze dosáhnout a že ho lze udržet jedině slepou poslušností. Autoritarismus se však obvykle odlišuje od totalitarismu. Při vládnutí „shora“, spojovaném s monarchickým absolutismem, tradičními diktaturami a většinou vojenských režimů, jde spíše o potlačování opozice a politické svobody než o daleko radikálnější cíl, jímž je setření rozdílu mezi státem a občanskou společností.

*„Authoritarianism – authoritarian regimes are political systems with limited, not responsible. Political pluralism, without elaborate and guiding ideology, but with distinctive mentalities, without extensive nor intensive political mobilization, except at some points in their developments, and in which a leader or occasionally a small group exercises power within formally ill-defined limits but actually quite predictable ones.“*¹⁷ (Linz, 1964)

2.2 Fašismus

Slovo „fašismus“¹⁸ je odvozeno od latinského slova „*fasces*“, které označovalo svazek prutů se sekyrou, odznak úředníků v antickém Římě. V 90. letech 19. století se v Itálii toto slovo užívalo na označení politické skupiny zpravidla revolučních socialistů. Teprve poté, co Mussolini začal toto slovo užívat na označení ozbrojených polovojenských uskupení, která zakládal po 1. světové válce, nabyl výraz „*fascismo*“ vyhraněně ideologického významu.

Tématem pro fašismus je idea organicky sjednocené pospolitosti vtělené ve víře, že „*v jednotě je síla*“. Individuum je doslova ničím, individuum musí být zcela pohlceno pospolitostí nebo společenskou skupinou. Ideálem fašismu je „nový člověk“, hrdina motivovaný povinností, ctí a sebeobětováním, připravený zasvětit svůj život slávě svého národa a na slovo poslouchat nejvyššího vůdce. Fašismus je v mnoha

¹⁷ Juan José Linz, 1964 – LINZ, Juan J. *Totalitarian and authoritarian regimes*. [With a major new introduction]. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers, 2000., s. 49

¹⁸ PAYNE, Stanley G. *A history of fascism*, 1914 - 1945. Repr. London: Routledge, 2001.

směrech pokračováním vzpoury proti idejím a hodnotám, které dominovaly západnímu politickému myšlení od francouzské revoluce. Hodnoty jako racionalismus, pokrok, svoboda a rovnost byly odhozeny ve jménu boje, vůdcovství, moci, heroismu a války. Fašismus je tudíž výrazně zaměřen vždy „proti“ něčemu: je proti rozumu, proti liberalismu, proti konservatismu, proti kapitalismu, proti buržoazii, proti komunismu atd. Přesto byl fašismus historickým jevem složitým, zahrnujícím podle mnohých dva odlišné proudy. Fašismus byl v podstatě krajní formou etatismu založenou na absolutní loajalitě „totalitnímu“ státu. Německý fašismus, čili nacismus se opíral o rasistické teorie, které prezentovaly árijský lid jako „panskou rasu“ a prosazovaly nanejvýš zhoubnou formu antisemitismu.

„Il Fascismo è una grande mobilitazione di forze materiali e morali. Che cosa si propone? Lo diciamo senza false modestie: governare la Nazione. Con quale programma? Col programma necessario ad assicurare la grandezza morale e materiale del popolo italiano. Parliamo schietto: Non importa se il nostro programma concreto, non è antitetico ed è piuttosto convergente con quello dei socialisti, per tutto ciò che riguarda la riorganizzazione tecnica, amministrativa e politica del nostro Paese. Noi agitiemo dei valori morali e tradizionali che il socialismo trascura o disprezza, ma soprattutto lo spirito fascista rifugge da tutto ciò che è ipoteca arbitraria sul misterioso futuro.“¹⁹ (Mussolini, 1921)

¹⁹ Benito Amilcare Andrea Mussolini, 1921 – Diario di Volontà (21 Agosto 1921)

3 Historické události předcházející diktaturám

K pochopení, jakým způsobem došlo ve Španělsku a Itálii k nastolení diktátorských režimů, je třeba se podívat hlouběji do historie. Krátce si připomeneme historický vývoj obou zemí, jak tento vývoj ovlivnil nástup diktátorských režimů a jaké mu připravil podmínky pro existenci.

3.1 Španělsko

3.1.1 Diferenciace názorů společnosti

První problémy týkající se nestability španělské vlády a politického smýšlení veřejnosti zasahují již do konce osmnáctého století. Po uzavření utrechtského míru nastoupila na španělský trůn francouzská dynastie Bourbonů, která v podstatě stejně jako ve Francii nastolila absolutismus. Pro Španěly, které předtím zastihl úpadek, znamenala osvícená vláda upevnění politického postavení a obnovení klidu, pořádku a prosperity v zemi.²⁰

Překvapením proto bylo, když v sousední Francii propukla revoluce²¹ a na scéně se objevili tací, kterým se stejně jako francouzským sousedům „zajedl“ absolutismus a naopak se zalíbily hlavní myšlenky francouzské revoluce, tedy „svoboda, rovnost, bratrství“. Přes veškeré jejich snahy se jim ale nedařilo příliš jimi nadchnout i zbylou část obyvatel Španělska. Když propukla Napoleonova intervence na Pyrenejském poloostrově, došlo k ruptuře, neboli rozbití, zlomu – přesně podle teorie konfliktní linie²² (cleavages²³) – obyvatelstvo se striktně a jednoznačně názorově rozdělilo. Lidé z prostých vrstev, často s nepřilíživě vysokou úrovní vzdělání, hodlali bránit monarchii zuby nehty, na rozdíl od několika málo skupin intelektuálů, kteří logicky zdůvodňovali, že naděje na ubránění se před silnou francouzskou armádou jsou mizivé. Obráncům vlasti a monarchie pomohly pozdější Napoleonovy neúspěchy a k velkému překvapení, pravděpodobně i jich samých, si monarchii i krále obhájili a napoleonská vojska po pár

²⁰ **UBIETO ARTETA, Antonio.** *Dějiny Španělska*. 3., dopl. vyd. Překlad Simona Binková. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 715. Dějiny států

²¹ *Ibid.*, s. 723.

²² **ČERVENKA, Jan.** *Současný stranický systém z perspektivy konfliktních linií*. In KUNŠTÁT, Daniel. České veřejné mínění: výzkum a teoretické souvislosti. Praha : Sociologický ústav Akademie věd ČR, 2006. s. 115.

²³ Cleavages je politologická teorie štěpné linie založená na historicko-sociologickém přístupu, jejíž základní myšlenka je, že podoba stranického systému je výsledkem určité konstelace konfliktů vzniklých dlouhodobými historickými procesy uvnitř společnosti, které vytvářely vazby mezi různými segmenty voličů a politickými stranami, reprezentující jejich partikulární zájmy.

letech vytlačili za Pyreneje. Sympatizanti s francouzskými ideály si následně prošli tvrdými represemi a vězením, později jim ale byla udělena amnestie.

3.1.2 Monarchie, republika a diktatura

Celé devatenácté století bylo potom ve Španělsku ve znamení bojů, zápolení a půtek, které probíhaly jak mezi liberály a příznivci absolutismu, tak mezi republikány a monarchisty. Okolnosti přelomu šedesátých a sedmdesátých let způsobily, že po pronuciamientu²⁴, což byl v podstatě vojenský převrat sloužící ke změně vlády, byla sesazena královna Isabela II. a roku 1873 tak vznikla první španělská republika. Ta se zhroutila po pouhém roce; nejednotnost totiž panovala i mezi zastánci republikánů. Byla uskutečněna restaurace Bourbonů a Španělsko se stalo konstituční monarchií, kde se u moci střídali konzervativci a liberálové, což bylo zajišťováno pravidelnými podvody s volebními hlasy. Falšování si přízeň lidu příliš nezískalo, jako reakce na centralizaci země začaly stoupat separatistické tendence Basků a Katalánců, a důvěru lidu v tuto „demokracii“ a parlamentarismus definitivně podlomil rok 1898. V zámořských koloniích sílil vliv rozpínajících se Spojených států, kterému se Španělsko ubránit nedokázalo, a tak když bylo donuceno postoupit Kubu, Porto Rico a Filipíny. Tento nezdar, který utrpělo a který ranil hrdost země coby koloniální mocnost, dali lidé za vinu vládnoucímu systému. Dalším ponižením země byla porážka marockými domorodými obyvateli. Nastalé první světové války se země kvůli svým neutuchajícím vnitřním problémům v podstatě ani nebyla schopna účastnit.

Roku 1923 se stala poměrně neobvyklá věc – král Alfonso XIII. nabídl generálu Primo de Riverovi, aby se pokusil zemi znovu postavit na nohy, oživit její renomé. Obměna vlády byla všeobecně kladně přijata. Rivera nastolil tuhý konzervativní režim, „a pilně budoval korporativismus po italském vzoru, vše pod heslem „Patria, religión, monarquía“ (vlast, víra, monarchie).“²⁵ Výrazně přitom potlačil opozici, snažil se do politiky přivést korupcí nepoznamenané osoby, potlačil separatismus a povzbudil ztracenou pověst armády díky bojům v Maroku. Do karet mu nahrála i ekonomická situace „zlatých“ dvacátých let. Rivera si získal velkou přízeň lidu. Byl jim blízký, jako

²⁴ ŘÍCHOVÁ, Blanka; DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra; KUNC, Jiří. *Komparace politických systémů II*. 3. přepracované vydání. Praha: Oeconomica, 2004. 230 s - „slavná španělská varianta vojenského puče, kdy se nějaký vlivný generál kriticky vyjádří ke složení či počínání vlády“, přičemž ostatní armádní činitelé se k němu přidávali. Pronuciamientos se téměř periodicky opakovaly a představovaly mechanismus politických změn. Činy vojenských hodnostářů tak pravděpodobně byly ve španělských dějinách všeobecně respektovány.

²⁵ CHALUPA, Jiří. *Jak umírá diktatura: Pád Frankova režimu ve Španělsku*. Olomouc: Votobia, 1997. Loutková demokracie, s. 12.

by byl jedním z nich, působil obětavě, skoro až otcovsky. Když však přišla hospodářská krize a Španělsko se opět začalo ekonomicky hroutit, Rivera se své funkce vzdal a král abdikoval po výhře republikánů ve volbách.

V roce 1931 byla vyhlášena druhá španělská republika. Republikánsko-socialistická koalice s sebou přinesla znovuzavedení občanských práv, uskutečnila řadu reforem, snažila se zrušit staré absolutistické pořádky; Kataláncům a Baskům udělila autonomní statut. Zpočátku se nové zřízení těšilo velké oblibě. Přesto tyto změny neustále narážely na odpor pravicových tradicionalistů a brzy i církve, neboť levicový blok projevoval výrazně antiklerikální tendence, chtěl přinejmenším striktně oddělit církve od státu. V období druhé republiky byla také synem generála Prima de Rivery založena Falanga, tradicionalisticko-konzervativně-korporativistická politická strana, později poměrně důležitý prvek frankismu. Situace na politické scéně se posléze natolik vyostřila a polarizovala, že roku 1936 vyústila v občanskou válku.

3.2 Itálie

Stejně jako ve Španělsku, i v Itálii byly katalyzátorem dění dvacátého století starší historické události, bez jejichž zmínění by autoritářský režim mohl vypadat jako zdánlivě nesouvisející etapa bez hlubšího dějinného zakotvení. Avšak jestliže pro Španělsko byla zlomovým momentem z hlediska cleavages Velká francouzská revoluce, v Itálii tato událost neměla pro sociální stratifikaci natolik zásadní dopady, proto můžeme v jejím případě zaměřit pozornost na mladší historii – konkrétně na první světovou válku, jíž se Itálie oproti Španělsku aktivně účastnila.

3.2.1 Válka a poválečná hospodářská a politická nejistota

První světová válka byla označována za „sebevražedný úder celé evropské civilizaci a jejímu vlivu ve světě“. Zejména pro strašlivé osobní oběti, utrpení a všeobecnou zkázu. Po válce se zhroutil celý starý evropský řád. Zanikly tradiční evropské monarchie, a zároveň tak vznikla řada nových nástupnických národních států.

Předválečná Itálie podporovala Trojspolek. Po červencovém atentátu v Sarajevu vyhlásila Itálie neutralitu. Objevily se hlasy především za strany nacionalistů, které vyžadovaly vstup Itálie do války na straně Dohody. Reakce přišla v dubnu roku 1915, kdy ministr zahraničí vyjednal v Londýně úmluvu: Itálie se zavazovala vstoupit během měsíce do války, za což jí bylo přislíbeno Tridentsko, Jižní Tyrolsko, Terst a Dalmácie s výjimkou města Rijeka. Válka proti Rakousku se protáhla na tři a proti Německu

na dva roky (Itálie ji vyhlásila Německu až v srpnu 1916). Po válce byla brána jako vítězná mocnost ale na mírových konferencích v Paříži a Saint-Germain-en-Laye si nemohla klást velké podmínky. Na základě mírové smlouvy²⁶ si Itálie přisvojila nejen oblast Tridentstva (Trentino), Jižní Tyrolsko (Tirolese di sud) a město Terst (Trieste), ale i kraj Horní Adige (Alto Adige) se silnou německou menšinou a Istrii (Istria) s velmi silnou menšinou slovanskou. Na druhou stranu ztratila ve válce 700 000 obyvatel a vytvořila obří schodek rozpočtu ve výši 12 000 000 000 Lir. Ekonomika nefungovala a v následujících letech se rozbíhala jen velmi pomalu. Velmi komplikovaná byla poválečná obnova – přechod z válečné výroby na mírovou. V ekonomice byla snaha o rychlou stabilizaci ekonomiky, což bylo nezbytným předpokladem pro vytvoření stabilního politického prostředí. V zemích, kde se nedařilo poválečnou hospodářskou krizi rychle řešit, byly velmi pravděpodobné občanské nepokoje a hrozil úplný rozvrat politického systému (obrat k autoritativnímu režimu). Jednou z těchto zemí byla i Itálie.

3.2.2 Pošlapaná národní hrdost

Vítězná válka žádný z letitých problémů italské společnosti nevyřešila, spíše je vyostřila a zveličila.

„Mimořádně koncentrovaný a nevyrovnaný průmysl, horečnatě zbytnělá státní mašinerie, složená z neprodyšně uzavřených oddělení, snadno zneužitelných v zájmu nejsilnějších hospodářských skupin, její značně pozměněný a nesourodý řídicí personál, inklinující vesměs k autoritativním řešením a v neposlední řadě veřejné mínění, které se zformovalo ve znamení války a zoufalství; staré rozpory italské společnosti se jen znásobily a dosáhly vyšší úrovně, úrovně tragédie.“²⁷

Zrodil se tak pojem italského „zmrzačeného vítězství“. Další ranou pro italskou hrdost byla ztráta Dalmácie. Po vzniku nového jugoslávského státu zůstávala otevřena otázka, londýnskou smlouvou slíbené, Dalmácie a města Rijeky. Naléhání na spojence nepomohlo a skončilo pro Itálii diplomatickým neúspěchem. Z města Rijeka se, díky Wilsonovi, stalo svobodné město a Dalmácie připadla Jugoslávii.

²⁶ KILLINGER, Charles L. *The history of Italy*. Westport, Conn.: Greenwood Press, 2002, xxiii, s. 129.

²⁷ PROCACCI, Giuliano. *Dějiny Itálie*. 1. čes. vyd. Překlad Drahoslava Janderová, et al. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 328. Dějiny států.

3.2.3 Silný nacionalismus – obdiv starého Říma

Tato porážka italské diplomacie byla ostře v rozporu s národním cítěním. Italové se vždy považovali za dědice starověkých Římanů a cítili se určitým způsobem jako vyvolený národ. Proto bylo jen otázkou času, kdy se objeví někdo, kdo dokáže tuto poníženou hrdost obnovit.

4 Počátky režimů, jak se dostaly k moci

4.1 Španělsko

4.1.1 Španělská občanská válka

Španělská občanská válka je po takto dlouhém období neustálých změn forem vlády očekávaným důsledkem situace. Střídání extrémně protichůdných vlád k ní šlo jako k prakticky jedinému možnému řešení rozporu. Zároveň se stává klíčovým konfliktem pro nadcházející období španělských dějin, který zemi přivedl do evropské mezinárodní izolace a zároveň ji naprosto zpustošil. V této době se na scéně objevuje Francisco Franco. Již na počátku se stává vůdčí osobností pravicového tábora, brzy se jmenuje generalissimem a potažmo i vůdcem celého státu. Za silné podpory Německa a Itálie, pro které znamenalo Španělsko strategickou oblast, Franco po třech letech občanské války a dobytí důležitých bodů republikánského tábora jako byla Barcelona nebo Madrid zvítězil v pozici národního sjednotitele.

4.1.2 Nástup Francisca Franca

Občanská válka zcela změnila charakter státu. Nehledě na obrovské ztráty na životech, a to na obou stranách vzájemně znesvářených táborů. Dalších přibližně čtvrt milionu obyvatel, ať už z politických, či jiných důvodů emigrovalo do zahraničí. Političtí exulanti měli vsutku pádné argumenty, proč tak učinit. Když se Franco a jeho kabinet, uznaný Velkou Británií a Francií za legitimní, chopil roku 1939 vlády, nastalo období velkých změn. Franco, nyní ověnčený titulem caudillo, což byla obdoba německého „Führer“ a italského „duce“, stojící v čele Falangy, třímal v rukou otěže absolutní moci. Nebyl ale s to přejít k civilnímu vedení státu, hlavní funkce ve správě zaujímali profesionální vojáci, kteří se stáhli do pozadí až po několika letech, vše v zájmu toho, aby se mu podařilo v zemi potlačit nejednotnost a neklid, zkrátka vše, co by ji mohlo nějakým způsobem znovu ohrozit. Caudillo si totiž představoval, že se mu ze Španělska podaří vytvořit soběstačnou antikomunistickou baštu. Na počátku postavil svůj režim na základě exkomunikace té části politického spektra, která nevyhovovala jeho záměrům. Šlo tedy ve španělských dějinách o další variantu politického systému založeného na vyloučení nepohodlné opozice z vlivných míst²⁸.

²⁸ ŘÍCHOVÁ, Blanka; DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra; KUNC, Jiří. *Komparace politických systémů II.* 3. přepracované vydání. Praha : Oeconomica, 2004. Španělsko, s. 168.

4.2 Itálie

4.2.1 Počátky fašistického hnutí

Benito Mussolini se stal po odchodu ze socialistické strany stoupencem intervence D'Annunzia do Rijeky²⁹. Vstoupil do armády, zůstal v ní jen tak dlouho, aby se mohl později chlubit, že byl účastníkem války, v níž dokonce utrpěl zranění.³⁰ Roku 1919, ve vedení časopisu *Popolo d'Italia*, založil fašistické hnutí. Bohužel pro Mussoliniho se fašisté ve volbách 1919 zmožili na sestavení jediné kandidátky, která jim přinesla směšný počet hlasů – přibližně 4000. Mussolini dokonce pomýšlel na to, že aktivní politické činnosti zanechá. Fašistické hnutí uspělo pouze v Terstu. Pro fašismus to bylo výjimečné prostředí (blízkost Rijeky, vojenská správa města a stav trvalého napětí mezi slovanskými a italskými obyvateli). Za podpory místních úřadů začaly fašistické oddíly (*squadre*) přepadat a pustošit zájmy slovanského obyvatelstva v očekávání, že tyto metody jednou uplatní po celé zemi.

Fašistům napomohl náhlý příchod hospodářské krize, který vytvořil v zemi nanejvýš příznivou situaci – oslabená dělnická hnutí a zneužitelnost širokých mas nezaměstnaných, které neměli žádnou vizi lepší budoucnosti. Mussolini díky svým nepochybným schopnostem, „politickému čichu“ a hluboké krizi státu dílo dokončil. Situace Itálie v letech 1921 a 1922 je pak z mnoha hledisek předobrazem situace v Německu bezprostředně před nástupem nacismu k moci

Další vystoupení *squadre* pokračovalo nečekaně v Bologni a Florencii, baštách socialistů. Nelítostná guerilla fašistů zachvátila celé oblasti Emilia-Romagna, Toscana, Lombardia a Veneto. Stále více se projevovala ochota vládnoucích vrstev smířit se a přistoupit na fašizaci státu. Vojáci, prefekti, ministři i samotný premiér Giolitti napomáhali nebo aspoň nebránili akcím fašistů. Bylo to pro ně jednoduché a pohodlné řešení nepokojů, vyvěrajících z ekonomické krize.

²⁹ PROCACCI, Giuliano. *Dějiny Itálie*. 1. čes. vyd. Překlad Drahoslava Janderová, Bohumír Klípa, Kateřina Vinšová. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 331. Dějiny států.

³⁰ „Přitom je dokázáno, že v první linii nikdy nebyl a ke zranění přišel náhodou při vojenském cvičení.“ – HELAN, Pavel. *Duce a kacíř*. Vyd. 1. Brno: Luboš Marek, 2006, 399 s.

4.2.2 Změny uvnitř strany

Mussolini brzy pochopil, že fašismus bez konkrétního „usmiřujícího“ programu upadne do krize a rozloží se. Tímto programem bylo dosažení moci a ztotožnění fašistického hnutí se státem. Bylo nutné dodat fašismu větší „vážnost“ a očistit jej od extremismu. Od listopadu 1921 začal Mussolini bojovat proti levicovým i jiným proudům³¹ uvnitř strany. Pro uklidnění monarchie Mussolini nejdříve utlumil a popřel svá někdejší republikánská prohlášení³², ustoupil od antiklerikalismu³³, čímž si naklonil Vatikán³⁴ a nového papeže Pia XI..

Fašismus získával větší a větší respekt občanů, kteří jeden po druhém přecházeli na stranu fašismu. Dokonce i členové vlády a přední politici se teď obraceli k fašismu. Mussolini s každým vítězstvím squadre zvyšoval své požadavky. Po několika měsících neklidného a napjatého politického života se blížil konec této partie. Italští lidovci, socialisté a členové konfederace práce rozbili společnou dohodu a tím i poslední zbytky opozice. Vatikán se stále více vzdaloval lidovcům a přibližoval Mussolinimu.

Mussolini přešel do silné ofenzivy a přistoupil k vydírání monarchie a státu. Na neapolském shromáždění fašistů 24. října jeho vůdci (*quadrumviri*) rozhodli se souhlasem Mussoliniho pochodovat na Řím. Pochod na Řím se udál 28. října 1922. Mussolini tou dobou vyčkával v Miláně, v nejhorším případě připraven utéci do Švýcarska. Král Vittorio Emanuele III. nakonec pozval Mussoliniho do Říma, kde ho pověřil sestavením vlády. Parlament vyslovil Mussoliniho vládě důvěru 306 hlasy proti 116. „Fašistická revoluce“ se tak dovršila, se souhlasem a posvěcením ústavních orgánů. V Itálii byl tedy po čtyřech bouřlivých letech nastolen klid. Bylo to ovšem jen krátkodobé řešení, ve smyslu znovunalezení rovnováhy a obnovení „pořádku“.

³¹ Velkým nepřítelem Mussoliniho uvnitř strany byl republikán z Emilia – Romagna Dino Grandi, který chtěl směřovat hnutí levicovým směrem a spojit se s italskými socialisty, což bylo pro Mussoliniho nemyslitelné.

³² Potřeboval si získat důvěru průmyslníků, aby mohl kontrolovat i hospodářskou výrobu.

³³ O'Donnell, Guillermo, Philippe C. Schmitter, and Laurence Whitehead. *Transitions for Authoritarian Rule, Volume One, Southern Europe*. The Johns Hopkins University Press, 1986. Print.

³⁴ Papež Pius XI. Na to reagoval odmítnutím podpory Italské lidové straně, a tak v podstatě nepochybně napomohl vítězství fašismu v Itálii

5 Období diktatur

5.1 Španělsko

5.1.1 Politický systém

Ještě během občanské války Franco vytvořil Odborný státní výbor³⁵, fungující jako paralela ministerstev, poté se mu podařilo sjednotit příznivce monarchie a fašisty do jediné strany, Falangy. Roku 1938 vydal Pracovní kodex (Fuero del trabajo), který deklaroval sociální plány státu a obsahoval korporativistické ideje.³⁶ Franco byl po vítězství ve válce pasován do funkce generalissima, tedy velitele veškerých pozemních, námořních a leteckých ozbrojených sil. Po smrti představitele Falangy Sanjurja sám převzal jeho funkci. Odborný výbor se změnil na ministerstva a Francovi připadla také pozice předsedy vlády. Přijal titul caudillo (vůdce) nebo také „jefe de estado“³⁷ (šéf státu). Aby byl navozen dojem demokratického zřízení, roku 1942 byly znovu obnoveny kortesy, tedy obdoba zákonodárného sboru. Rovněž byla o tři roky později vydána tzv. Charta Španělů, obsahující výčet občanských práv. Jejím problémem bylo, že je nic nezaručovalo. Demokratickou atmosféru naoko podpořilo i schválení Zákona o národním referendu, také z roku 1945. Každých pět let byla jmenována nová vláda, ačkoli se uvádí, že veskrze se měnila pouze jména ministrů. Politické strany a zájmové skupiny nahrazovaly tzv. politické rodiny, všechny podporující Franca.

Proti marxistům, republikánům, liberálním demokratům, nacionalistickým separatistům a často i nepřizpůsobivým falangistům nebo církevním hodnostářům zavedl kruté represe. Z tohoto počínání vzešlo mnoho politických vězňů. Ačkoli Franco proti všem „nevhodně“ politicky smýšlejícím rázně zakročil, opozice v zemi nepřestala zcela existovat. Komunistická strana byla v ilegality a izolaci, nicméně existovala, křesťanští demokraté byli trpěni, a stejně tak některé křesťanské organizace, snažící se o zlepšení úrovně pracujících. Nebyl by to ale Franco, který by výskyt opozice povolil, aniž by neměl jistotu, že jeho režimu se nemůže nic stát. Tou jistotou byla právě existence represivního aparátu, kterého nikdy neváhal využít. Na trestání provinilců

³⁵ ŘÍCHOVÁ, Blanka; DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra; KUNC, Jiří. *Komparace politických systémů II.* 3. přepracované vydání. Praha: Oeconomica, 2004. Španělsko, s. 168.

³⁶ ŘÍCHOVÁ, Blanka. *Přehled moderních politologických teorií.* Praha: Portál, 2006. Korporativismus, s. 177-195. – Forma organizace státu prostřednictvím reprezentace zájmů ve státě, založená na spolupráci profesního principu.

³⁷ CHALUPA, Jiří. *Dějiny Španělska v datech.* 1. vyd. Praha: Libri, 2011, s. 381.

bylo zřízeno několik orgánů, včetně tajné policie, které měly na starost odstraňovat případné hrozby, nebo jenom občas realizovat exemplární potrestání narušitelů.

Větším problémem se ukázalo být vypořádání se s monarchií. Král Alfonso XIII. v exilu abdikoval a svým nástupcem určil syna dona Juana. Franco ovšem vyloučil, že zrovna don Juan by měl být osobou podílející se na restauraci Bourbonů. Byl ale povinen mu přiznat titul hlavy královské rodiny.

Když bylo Francovi roku 1943 několikrát nabídnuto, aby obnovil monarchii, rozhodně odmítl s argumentací, že by to znamenalo návrat komunismu a anarchie, i když je také velmi pravděpodobné, že spíše nechtěl přijít o svoji moc. Po válce se ale s nástupnictvím už vypořádat musel. Proto roku 1947 vydal Zákon o nástupnictví a označil se za doživotního regenta. Don Juan v tom bystře rozpoznal Frankovu snahu o prodloužení své diktatury na doživotní. Lidové referendum (ve kterém „volili i nebožtíci nebo i lidé bez dokumentů“³⁸), však potvrdilo Frankovu pozici. Zákon o nástupnictví rovněž ustavoval zemi jako monarchii, s tím, že Franco bude do konce svého života jakýmsi regentem, vůdcem státu, nadále razícího myšlenky, jež vyvolaly povstání pravice a následnou občanskou válku a že tím, kdo vybere další hlavu státu, která bude muset přísahat na principy prosazované Falangou, bude opět sám Franco. Když caudillo přislíbil donu Juanovi, že by jeho syna Juana Carlose mohl určit jako příštího monarchu, mohl být mladý následník vychováván ve Španělsku.

Francó ve svém úřadě požíval absolutní moci, kterou mohl upotřebit k prosazení ideologie, která by mu vyhovovala. Franco tak neučinil, protože jeho politický program vlastně neexistoval, pomineme-li snahu o vytvoření oné již zmiňované antikomunistické bašty. Na druhou stranu mu to dávalo volný prostor k tomu, aby se přizpůsoboval aktuálním potřebám doby, státu a občanů.

Jeden ze základních pilířů frankismu tvořila po celou existenci režimu armáda, dokonce i ve chvílích, kdy se zdálo, že je mimo veškeré dění, stála v pozadí, a to až do Frankova skonu. Byla to instituce, ve kterou věřil ze všeho nejvíce. Další důležitou oporou byla také církev. Caudillo sám byl praktikující katolík, víra byla pro něj jedna z nejvýznamnějších hodnot. Ve společnosti byly ostatně zavedeny zákony, ztotožnitelné s křesťanskými morálními zásadami. Bohužel ke konci Frankova života došlo

³⁸ ŘÍCHOVÁ, Blanka; DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra; KUNC, Jiří. *Komparace politických systémů II.* 3. Přeprac. vyd. Praha : Oeconomica, 2004. Španělsko, s. 167.

k distancování církve od režimu, protože ta vycítila, že se brzy zhroutí a úzká spolupráce s ním již nebyla tak prospěšná. Poslední, již trochu méně významnou podporou, byla Frankovi politická strana – Falange Española. Nehrála ale takovou významnou roli jako německá NSDAP, nebo italská fašistická strana. Falanga, později už jen Národní hnutí (Movimiento nacional) se sice těšila své pozici dominantní státní strany, která Franka silně podporovala a projevovala mu důvěru, navíc mu za občanské války pomohla s mobilizací obyvatelstva, on ji ale s postupem času stále více záměrně opomínal a snažil se vyvarovat tomu udělit jí jen třeba část svých neomezených pravomocí.

Ještě jedna věc byla pro Frankovu vládu typická: odkládání. Čas pro něj byl velmi dobrým přítelem, který mu pomohl „vyřešit“ ne jeden spor či problém. Obtíže, které se naskytly, nejprve nechal plynout, předstíral, že se nic neděje a zasáhl, až když šlo opravdu o něco závažného. Chtěl všechno udržet v co největším klidu. Funkce nestranného rozhodčího mezi znesvářenými stranami si užíval do sytosti, nahrávala totiž také jeho ideji nad lid povzneseného panovníka. Rovněž občanům neustále sliboval změny, které se brzy dostaví, ale nikdy nebyly uskutečněny.

Lidu často připomínal, že viníkem, který způsobil ztrátu zámořských kolonií, byl právě tehdy panující parlamentarismus a monarchie liberálního charakteru. Dalším obdobím, se kterým se za žádných podmínek nemohl Franco smířit, byla druhá republika. Jestli se jeho vláda nastolená v roce 1939 měla od něčeho odlišovat, byla to právě ona. „Franco svou politiku postavil na jednoduchém principu – absolutní negace všeho, čeho dosáhla či chtěla dosáhnout druhá republika.“³⁹

Podporu měl Franco především ze strany konzervativních politiků, velkostatkářů, monarchistů, vysokých církevních hodnostářů a průmyslníků. Většina z nich se totiž dokázala ztotožnit s jeho názory a myšlením a stejně tak pro ně jako pro něj byly největšími strašáky komunismus a zednářská spiknutí. Díky občanské válce ale zemi před oběma uchránil, a dokonce válku označil jako cruzadu, tedy křížovou výpravu.

Lidé neměli důvod se bouřit také proto, že válka v nich zanechala takový strach a natolik je poznamenala, že už nikdo nechtěl, aby k něčemu takovému došlo. Franco, ač byl za válku z velké části odpovědný, byl zárukou toho, že se situace nebude

³⁹ CHALUPA, Jiří. *Jak umírá diktatura: Pád Frankova režimu ve Španělsku*. Olomouc: Votobia, 1997. Loutková demokracie, s. 36.

opakovat. Když pak ještě ve svých projevech sem tam připomněl stále hrozící bolševické nebo zednářské spiknutí, postavení ochránce si znovu upevnil.

5.1.2 Ekonomika státu

Ztráty španělské občanské války postihly i městské obyvatelstvo. To představovalo největší část produktivních pracujících. Venkovský charakter země byl znovu zdůrazněn a ekonomika stagnovala, respektive byla ve fázi recese a životní úroveň obyvatel se dostala na standard 19. století.

Země byla po občanské válce skutečně vyčerpaná a zubožená. Franco podnikal protichůdné a dalo by se říci i zpátečnické kroky, zrušil všechno, co vytvořila druhá republika, takže se mnoho věcí vrátilo do starých, skoro až feudálních pořádků. Následovalo období, kdy spotřební zboží a potraviny byly na příděl, rozšířil se černý trh, nově vytvořená korporace – Národní průmyslový institut – ekonomiku příliš nepovzbudil a nahrazení svobodných odborů vertikálními ještě více snížilo už tak bídnou úroveň života dělnictva. Mezi lety 1935-1950 země zažívala skutečnou ekonomickou depresi. Nakonec se jali protestovat i samotní podnikatelé, kteří viděli v šedesátých letech oproti ostatním prosperujícím zemím úpadek Španělska.

Franca spojoval s Hitlerem či Mussolinim odpor proti komunismu. Když ale Hitler vznesl nabídku na připojení se k Ose, Franco odmítl s vysvětlením, že země ještě není vojensky a ekonomicky zotavena, a není ani zcela politicky stabilní. Po začátku války vyhlásil neutralitu, ovšem jeho alespoň počáteční náklonnost k mocnostem Osy byla znatelná, zároveň pro něj byl ale důležitý i dobrý vztah se spojenci, neboť mu od nich proudila materiální výpomoc. Později změnil statut státu na „neválečný stav“ nebo na stav „neútočení“, Španělsko podpořilo Německo v bojích proti Sovětskému svazu vysláním své „division azul“, tedy modré divize. Když ale po nějakém čase ze své pozorovatelské pozice Franco uviděl, že země, již je nakloněn, válku nejspíš nevyhraje, znovu deklaroval neutralitu. Po skončení války sice zpřetrhal veškeré vazby na Osu, přesto byl po válce Francův režim ostře kritizován, sankcionován, a vylučován z mezinárodního dění. Ekonomice země mohl prospět Marshallův plán, do něj ale nebylo Španělsko právě z politických důvodů zahrnuto.

K jistému vzpružení ekonomiky, vystoupení státu z izolace a tedy i znovunavázání diplomatických styků došlo po vypuknutí studené války. Jakožto zatvrzelý odpůrce komunismu získal Franco podporu USA a do Španělska začaly

proudit první miliony dolarů, protože dovolilo instalovat na svém území tři americké letecké základny, což ještě více posílilo španělsko-americké vztahy a USA se pak výrazně přimluvily, aby bylo Španělsko roku 1955 přijato do OSN. Ke zlepšení mezinárodního postavení země přispěl také konkordát uzavřený s papežem Piem XII.

Když si Franco uvědomil, že jeho myšlenky o soběstačnosti jsou dlouhodobě neudržitelné, rozhodl se „zahrát na strunu“ hospodářské obnovy. Té ustoupily z cesty veškeré jeho ostatní snahy. Na nelehký úkol si povolal členy katolické organizace Opus Dei. Tito technokraté, jak byli označováni, ve Frankově autoritářském režimu nespatovali žádný problém, ba naopak, byli naučeni opovrhovat demokracií. Vypracovali Stabilizační plán (Plan de estabilización) a Plány rozvoje (Planes del desarrollo), který tvořily tři pilíře: první byl příliv zahraničního kapitálu díky rozmachu turistiky, druhý tvořily peníze, které posílali svým rodinám ve Španělsku lidé, kteří se vystěhovali za lepší práci, a třetím bylo zlepšení mezinárodních vztahů, které přineslo zemi možnost žádat o půjčky ze zahraničí. Došlo k tzv. apertuře, neboli otevření. Španělská ekonomika vskutku zaznamenala takový růst, že se o něm mluví jako o zázraku. Problémem ovšem bylo, že ekonomický vzestup stál i na nízkých mzdách. Do industrializovaných oblastí začalo masově proudit venkovské obyvatelstvo a osídlení země se stalo značně nerovnoměrným.

Co se týče španělské koloniální říše, její rozsah už dávno nebyl takový, jakého nabývala v kupříkladu v 16. století. V závěru frankistického režimu zemi zbyly pouze Kanárské ostrovy, Ceuta, Melilla a několik držav v severní Africe.

5.2 Itálie

5.2.1 Politický systém

Stále menšinové fašistické hnutí nemohlo vládnout samo, bylo nutné navázat určitý typ koalice se stávající konzervativní vládou. Právě po nástupu fašismu k moci se uplatňuje teze z první kapitoly, že není možné oba systémy definovat staticky, jelikož právě ve chvíli uchopení moci se začne projevovat rozkol mezi ideologií a praxí. Není možné nekompromisně praktikovat fašistickou ideologii, jelikož při nutné spolupráci s konzervativními elitami musí nezbytně dojít právě ke kompromisům.

Příkladem je „dualistická diktatura duceho a krále“⁴⁰, charakterizovaná historikem Gaetanem Salveminim, či „Podvojný stát“ definovaný Ernstem Fraenkelem. Ten rozlišuje fašistický stát normativní a svrchovaný⁴¹. Podstatou normativního státu je fakt, že ústavní systém země zůstal v podstatě zachován. Nadále přetrvaly právní normy platné za předchozích režimů a na mnoha úředních postech setrvali příslušníci předchozích konzervativních vlád. Nicméně podstatný rozdíl od předešlých režimů spočíval v tom, že právo bylo vykládáno s ohledem na vůdce vůli – odpovědní úředníci se snažili tuto vůli co nejlépe interpretovat a podřít jí výklad práva. To znamená, že byly činěny výjimky, odchylky od zavedeného právního systému. Ve státu, jenž se zdál být navenek státem právním, jelikož neporušoval ústavní právo zavedené při vzniku království, ve skutečnosti docházelo k zásadnímu porušování ducha ústavy, jíž se tento stát v daném momentu naoko řídil. Deformoval jej totiž dle vůdce libovůle. Tak se stal svrchovaný stát nositelem prvků státu totalitního, který nadále zdánlivě uplatňuje normy starého systému.

Poté, co se Mussolini stal v roce 1922 předsedou vlády, vznikl zmocňovací zákon (podobný později prosadil Hitler v roce 1933) – na vládu se přenesla značná část legislativních pravomocí. V letech 1925 až 1926 byl vydán zákon o prerogativech hlavy vlády. V roce 1922 byl zaveden Acerbův volební zákon⁴², posléze došlo k zrušení zastupitelské demokracie, volby se během fašistické vlády konaly už jen v letech 1924 a 1929, a to pouze v rámci plebiscitů. Namísto voleného parlamentu vznikla Velká fašistická rada, nejvyšší orgán, jenž měl koordinovat činnost režimu, a předseda vlády byl stanoven z moci zákona jejím prezidentem⁴³. Velká fašistická rada vybrala z tisíce kandidátů navržených dvaadvaceti syndikalistickými svazy (korporacemi) čtyři sta, které poté předložila ke schválení. Na návrh Velké fašistické rady tedy byla „přímo“ volena už jen Komora svazků. Senát sice existoval, ovšem senátoři byli též jmenováni. Syndikalistické svazy měly představovat profesionální instituci, která nahrazovala odbory a disponovala jejich právní subjektivitou. Tato organizace moci spoluvytvářela korporativní charakter italského fašistického státu. Korporace totiž měly ve fašistickém režimu významné postavení, jelikož kolektivní smlouvy jimi uzavřené získávaly právní závaznost.

⁴⁰ PAXTON, Robert. *Anatomie fašismu*. Praha: Lidové noviny, 2007. s. 142.

⁴¹ PAXTON, Robert. *Anatomie fašismu*. Praha: Lidové noviny, 2007. s. 146.

⁴² Acerbův volební zákon, pojmenován podle barona Giacoma Acerba

⁴³ Informační systém Masarykovy univerzity: [online]. 2013. J. Tauchen, L. Vojáček: *Dokumenty ke studiu moderních dějin státu a práva*.

Naprostá výměna konzervativních elit ani jejich poslušnost ovšem v italském fašismu v rámci všech státních institucí nebyla docílena. K naprosté spolupráci Mussolini dokázal přimět jen členy korporací, ale média, konzervativní monarchisté i král nadále do jisté míry vzdorovali. Nejvýznamnější institucí, která si uchovala nezávislost, byla v Itálii katolická církev. I studentské spolky měly v Itálii spíše protifašistický charakter, do jejich činnosti jim fašisté příliš nezasahovali. Fašizace se mnohem více projevovala v nestátních organizacích – v profesních komorách, v mládežnických hnutích apod. Nezasahovala však do soukromí. Vkrádal se ovšem do života lidí jinou „nenápadnou“ cestou – např. vybudováním organizace pro volný čas „*Dopolavoro*“.

V rámci státního aparátu zůstaly zachovány běžné byrokratické postupy. Vůdce a do omezené míry představitelé rady představovali populistickou a „diktátorskou“ sféru režimu, státní aparát potom tradiční konzervativní sociálně-politickou hierarchii, která ovšem vládě podléhala a snažila se o největší možné naplňování duceho vůle.

Ústavní systém zůstal zachován, ovšem docházelo ke koncentraci moci zákonodárné, výkonné i soudní v rukou vůdců na základě uplatňování zmocňovacích zákonů. Tyto zákony, jež mají v duchu ústavního práva platit po určenou dobu, byly vůdci prodlužovány na dobu neomezenou a tím pádem zneužívány. Duch ústavního práva byl též porušován ve prospěch duceho, na základě jehož vůle docházelo k výjimkám v právním výkladu⁴⁴. Dalším problémem režimu je skutečnost, že část příslušníků konzervativců ve vládě setrvala. Mussolini neměl tyto konzervativce skoro vůbec pod kontrolou. Díky značné mocenské síle spolustranických odpůrců v podobě squadristů byly jeho kompetence částečně omezené. Navíc se po celou dobu své vlády držel v rámci represe svých nepřátel zpátky a nikdy se nezmohl na jejich úplnou likvidaci. Nedošlo k omezení pravomocí nejvýše postavených konzervativních elit, tj. především krále, který Mussoliniho v závěru z jeho postu sám sesadil. I přesto je existence normativního státu v Itálii nesporná a znemožňuje fungování „ideologicky čistého fašismu“⁴⁵. Na jedné straně podporovala fungování režimu, na straně druhé do značné míry přispěla k jeho konci.

⁴⁴ Dělo se tak především v oblasti soudnictví.

⁴⁵ **Informační systém Masarykovy univerzity:** [online]. 2013. **J. Tauchen, L. Vojáček: *Dokumenty ke studiu moderních dějin státu a práva.*** Dostupné z WWW: <http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/js09/dejiny/web/prameny/09/Rad_a_opravneni_Velke_fasisticke_rady_Zakon_o_opravneni_vykonne_moci_vydavat_pravni_normy.pdf>.

5.2.2 Ekonomika státu

Fašistické ekonomické koncepce jsou nicméně natolik originální, že si mnozí vzhledem ke zprofanovanosti této ideologie ani neuvědomují jejich původ. Z Mussoliniho Itálie pochází například i tripartita neboli společné jednání zástupců státu, odborů a podniků. Rozdíl spočívá v tom, že ve fašistické Itálii vláda poroučela, zatímco odbory a zaměstnavatelé poslouchali. V mnoha dnešních evropských zemích⁴⁶ poroučejí odborové svazy (fasci); vlády a zaměstnavatelé poslouchají.

V roce 1919 Mussolini sjednotil různé fašistické spolky, které v Itálii působily, do jediné organizace - Fasci di combattimento -, jejíž program pro nadcházející parlamentní volby byl výrazně socialistický. Navrhoval progresivní zdanění kapitálu, znárodňování podniků (zejména celého zbrojního průmyslu) i zemědělské půdy, zastoupení dělníků ve vedení továren. Požadoval zvýšení dědičných daní, zavedení minimální mzdy a zabavování válečných zisků. Po fatálním volebním neúspěchu se Mussolini přestal navenek k socialismu hlásit a začal stranu prezentovat pouze jako nacionalistickou.

Poté, co se Mussoliniho strana, po přetahování o moc s komunisty a socialisty dostala do čela italského státu, začala uskutečňovat velmi kolektivistický program, který počítal se silnou rukou státu. Především byl ve značné míře zaveden sociální stát - vládní opatření poskytovala pojištění proti nemocem, podpory ve stáří, pomoc invalidním dělníkům, stipendia a příspěvky pro studenty. V pracovním právu byla zavedena minimální mzda a povinnost firem zaměstnávat invalidní válečné veterány. Státní kancelář pro volný čas zajišťovala placené dovolené dělníkům a letní tábory pro žáky a studenty. Daňový systém zahrnoval úlevy pro velké podniky a velkostatky. Kdo z dnešních socialisticky uvažujících politiků by s takovým programem nesouhlasil?

Přestože je fašismus považován za extrémně pravicový směr, někteří socialističtí vůdci to viděli jinak. Nikolaj Bucharin si liboval, že si fašisté vedli velmi dobře v naplňování ideálů ruské revoluce. Mussolini zase nazval ruský systém slovanskou cestou fašismu. Italští fašističtí teoretici se zamýšleli nad spojením a vzájemným prolnutím obou směrů.

⁴⁶ **Hans Slomp. *European politics into the twenty-first century: integration and division*.** Westport, Connecticut, USA: Praeger Publishers, 2000. s. 82. – „je základní součástí ekonomických systémů ve Skandinávii a Beneluxu, které byly zavedeny podle sociálnědemokratických vlád“

Teoretičtí apoštolové fašismu, jako byl např. Giovanni Gentile⁴⁷ nebo Alfredo Rocco, viděli jednotlivce jako bytost podřízenou kolektivu. Svoboda vychází a je definovaná pouze společností a lidská existence sama o sobě, bez společnosti, nemá žádný smysl. Stát je zde vědomou a jednající všezahrnující entitou, která definuje etické principy, kontroluje ekonomické síly a má za cíl přetvářet člověka k obrazu svému.

Ekonomický systém fašistické Itálie, navenek postavený na soukromém podnikání, byl organizován jako 22 korporací, rozdělených podle oboru a odvětví. Korporace, v nichž se povinně sdružovaly výrobní podniky, byly řízeny na základě informací odborníků a odpovídaly přímo státu - který byl ztělesněním veřejného zájmu a dosahování obecného blaha. Na řízení se určitou měrou měli podílet též zástupci dělnických organizací i vedení podniků. Hlavní a konečné slovo však vždy měli placení aparátčící, straničtí funkcionáři a konečně vláda, potažmo sám Mussolini, jemuž parlament i fašistická rada přímo podléhaly.

Korporativistický ekonomický systém⁴⁸ byl fašisty vyzdvihován jako nová syntéza, třetí cesta mezi socialismem a kapitalismem. Čistý kapitalismus jako liberální řád postavený na svobodném využívání výrobních prostředků byl, podobně jako dnes sociálními demokraty, považován za překonaný a úpadkový.

⁴⁷ Italský neohegeliánský idealistický filosof, který je považován za „filosofa fašismu“; pro Benita Mussoliniho napsal Doktrínu fašismu; též je autor *Manifesto degli intellettuali del fascismo* a *Che cos'è il fascismo*.

⁴⁸ **NOLTE, Ernst.** *Fašismus ve své epoše*. Vyd. 1. Překlad Jan Dobeš, Blanka Pscheidtová. Praha: Argo, 1999, s. 245.

6 Vůdci a symboly režimů

6.1 Španělsko – Francisco Franco „*el Caudillo*”

Francisco Franco⁴⁹ se narodil jako Francisco Paulino Hermenegildo Teódulo Franco y Bahamonde Salgado Pardo de Andrade roku 1892 v malém pobřežním městečku El Ferrol v Galicii do průměrné rodiny středních vrstev. Oblast, kde vyrůstal, byla poměrně ekonomicky zaostalá a izolovaná. Jeho matka Pilar byla dcerou vojenského velitele a otec pokračoval v již několik generací zažité tradici – sloužil u námořnictva. Otec Nicolás žil nespoutaně, hodně pil a na rodinu se příliš neohlížel. Výjimkou nebyly tedy časté hádky mezi Francovými rodiči, ve kterých se Francisco přikláněl jednoznačně ke své matce. Ta pro něj ostatně byla celoživotním vzorem. Pilar byla velmi silně věřící, navíc celý svůj život věnovala obětavé péči o rodinu a představovala ztělesnění morálně nezkaženého člověka, k němuž celý život vzhlížel.

Od Francisca se již předem očekávalo, že bude pokračovat v námořní tradici, čemuž se on nebránil. Okolnosti mu ale nakonec nepřály a on se musel spokojit s nástupem na vojenskou pěchotní akademii v Toledu. I tak to byl zlomový okamžik v jeho životě. Francovy studijní výsledky nebyly nijak ohromující, mezi ostatními se choval jako plachý a zakřiknutý chlapec, „který se s nimi neúčastnil častých sexuálních výpadů, dokonce prý trpěl komplexem méněcennosti“. Došlo-li ovšem na nástup do armády, jeho skrytý potenciál se projevil. Jeho ctižádost, disciplinovanost, odvaha a organizační schopnosti byly klíčem k úspěchu. Hned na začátku své kariéry se připojil k jednotkám bojujícím v severní Africe, kde nakonec strávil 14 let, během kterých díky svým schopnostem získal hned několik povýšení. Během působení v Africe se silně formovaly jeho názory, pramení odtud kupříkladu jeho nechuť ke svobodnému zednářství a všem „autoritu postrádajícím“ ideologiím nebo k politikům a rovněž legenda, že byl nadán zvláštními schopnostmi a že byl „neprůstřelný“.

Ačkoli se může zdát jeho zášť vůči politice zvláštní, Franco politikou opravdu opovrhoval. Srdcem i duší byl totiž voják. Armáda byla jako jeho druhá rodina, mezi vojáky byl jako mezi svými, dokonce je uznával více, než civilisty. Vojsko bylo symbolem národní hrdosti a v podstatě jedinou institucí, na kterou se mohl až do svého posledního vydechnutí spolehnout a také se na ni opravdu spoléhal.

⁴⁹ ELLWOOD, Sheelagh. *Francisco: Člověk, voják, diktátor*. Vydání první. Brno: Bonus Memorabilia, 1999. 264 s.

Jednu dobu působil jako ředitel vojenské akademie v Zaragoze, stal se nejmladším brigádním generálem v historii Španělska, do politiky nijak nezasahoval. Až do té doby, dokud nebyl tento jeho „status quo“ narušen podle něj neúnosným děním v druhé republice, neměl důvod zakročit. Protože Franco připravovanému puči předcházejícímu občanské válce příliš nevěřil, pojišťoval si svou pozici na obou stranách, ať už by měl být výsledek jakýkoli. Jeho obojakost se zřetelně projevila také během druhé světové války, kdy vedl dialog jednak s Osou, ale i se Spojenci.

Po několika letech jeho vlády se nadto stále více dostávalo do popředí jeho přesvědčení o pověření spásou Španělska. Poměrně zvláštní jev u člověka, který politikou nebyl uchvácen a jímž nikdy nezmítala touha po vládnutí. S postavením, které nebylo nijak mocensky omezené, se ale vyrovnal a jeho přizpůsobivost a taktika vyčkávání a nevměšování se mu to umožnila na skoro půl století.

Na své okolí působil Franco jako chladný, obezřetný, nepřístupný a ukázněný člověk, což mělo pravděpodobně za následek jeho působení v armádě. Jeho život by se dal dokonce charakterizovat jako život poustevníka, který nepil, nekouřil, neholdoval hazardu, a nezajímal se o žádnou jinou ženu kromě své manželky Carmen. V luxusu si také neliboval, jeho rezidence nebyla nikdy zařízená tak honosným způsobem, jako bychom se s tím mohli setkat jinde. Nadměrně vysokou inteligencí neoplýval, spíše intelektuály opovrhoval a viděl v nich potenciální nebezpečí pro režim. Jeho výhodou ovšem byla schopnost rychle se rozhodovat a hodnotit, nenechával se svádět pocity. Co se týče Francových zálib, nebyly nijak neobvyklé. Radost mu dělал rybolov, ježdění na koni a fotbal. Jelikož se i díky tomu podobal svému průměrnému poddanému, dělalo to z něj pro lid vcelku akceptovatelného vůdce.

6.2 Itálie – Benito Mussolini „*il Duce*“

Benito Mussolini⁵⁰⁵¹ se narodil jako Benito Amilcare Andrea Mussolini 29. července 1883 v městečku Dovia di Predappio poblíž Forlì (FC). Byl synem kováře Alessandra Mussoliniho a učitelky Rosa Maltoni. Jeho rodina byla velmi revolucionářská. Byl pojmenován po Benitu Juarézovi (mexický revolucionář a president), Amilcare Ciprianim (italský patriot a anarchista) a Andrea Costovi (italský socialista a vůdce strany „Partito Socialista Rivoluzionario di Romagna“). Po absolvování základní školy přešel do Salesiánského institut Dona Bosca ve Faenze. Zde musel opakovat dva ročníky, čímž byl penalizován za rvačku ve škole. Při rvačce vytáhl na spolužáka nůž a téměř ho zabil. Ve Faenze, Benito strávil velmi nešťastné období. Byl tělesně trestán ze strany salesiánů kvůli jeho nesouladu s pravidly školy. Také žil s hněvem a zklamáním kvůli jeho sociálnímu statutu. Nakonec školu dostudoval a pokračoval dále. Vystudoval učitelský ústav (1901), poté jeden rok působil jako učitel v Pieve Saliceto di Gualtieri. Dokonce se pokoušel kandidovat do městského zastupitelstva v Predappiu. Ve volbách neuspěl (dostal pouze 14 hlasů). Roku 1902 uprchl do Švýcarska (Lausanne), aby se vyhnul vojenské službě. Zde se živil různými nekvalifikovanými pracemi, například jako pomocník zedníka. Téhož roku se stal členem Italské socialistické strany. Ve Švýcarsku stýkal s ruskými emigranty a s bolševiky (podle některých zdrojů se setkal i s V. I. Leninem). Když už ve Švýcarsku nenašel žádné pracovní místo, musel žebrať, následně byl zatčen za potulku a nakonec vykázán ze země. Poté založil vlastní politickou stranu *Fasci di Combattimento*.

Svým charakterem⁵² byl Mussolini považován za mrzouta se silným smyslem pro nadřazenost vůči všem a všemu. Nenáviděl fádnotu a plané diskuze a neměl rád humor v jakékoliv podobě. Navzdory svému charakteru bručouna se Mussolini uměl příležitostně objevit jako velmi okouzující a atraktivní osobnost. Měl velký řečnický dar a věděl, jakými slovy přesvědčit své příznivce i odpůrce. V práci byl neúnavný, stále připravený, s hlubokým smyslem pro načasování. Intelektuálně byl fascinován Mistrem Janem Husem, zejména jeho pravdomluvností a pevným postojem za svou pravdou. Často se řídil také příkladem Machiavelliho „účel svěťí jakékoli prostředky k dosažení cíle“. Proto často změnil své postoje a praktiky, kdykoliv to situace vyžadovala. Stejně jako Hitler miloval tajemnou historii, hraničící až s okultismem

⁵⁰ **PROCACCI, Giuliano.** *Dějiny Itálie*. 1. čes. vyd. Překlad Drahoslava Janderová, Bohumír Klípa, Kateřina Vinšová. Praha: Lidové noviny, 1997, 493 s. Dějiny států. ISBN 80-710-6152-2.

⁵¹ **HELAN, Pavel.** *Duce a kacíř*. Vyd. 1. Brno: Luboš Marek, 2006, 399 s.,

⁵² **STAGLIENO, Marcello.** *Arnaldo e Benito: due fratelli*. 1. ed. Milano: Mondadori, 2003, 616 s.

a magií. Měl sport, zejména ten nebezpečný, jako je jízda na koni nebo motoristické závody. Nenáviděl používání zbraní k boji (nejznámější je jeho věta: "pěst je typickým výrazem pevnosti fašisty"), a bezdůvodné násilí. Sám se považoval za velkého obdivovatele žen, který byl jejich velkým milovníkem. Mezi diktátory v historii je považován za nejméně krutého a krvelačného. Přibližně od roku 1927 bylo v Itálii používáno pro Mussoliniho označení „Duce“. Mussolini velmi podporoval šíření tohoto pojmu (z lat. Dux: šéf, vůdce, atd.). V historii fašistické Itálie vznikly pouze tři Mussoliniho autobiografie, které byly značně upravené a zmanipulované cenzurou a propagandou.

7 Konec režimů

7.1 Španělsko

Francův režim se na konci šedesátých let začal dostávat do velice svízelné situace. Roku 1969 oficiálně jmenoval svým nástupcem prince Juana Carlose, který musel složit přísahu věrnosti Francovi, Hnutí a principům frankistického státu. Tento akt pobouřil opozici, které došlo, že si tak Franco zajišťuje kontrolu nad státem i za své fyzické nepřítomnosti, čímž se ani nijak netajil.

Nástupnictví ale nebyl jediný problém, se kterým bylo třeba se vypořádat. Stále častějšími se staly dělnické stávky, separatistické útoky a protesty studentstva, mezi kterým by se našlo zapálených frankistů jen velmi málo. Stále více hlasů volalo po liberalizaci režimu a po otevření se světu. Nespokojení byli kupříkladu i podnikatelé, kterým režim upíral možnost zvyšovat svůj zisk a prosperitu. Za Francem, v tomto období už značně zchátralým, a tedy nepříliš schopným se se situací bezpečně vypořádat, pořád stála radikálnější část falangistů, která nadále toužila po zachování režimu v jeho aktuální podobě, armáda, represivní orgány a lidé, kteří během trvání režimu nabyli velmi výhodného postavení nebo majetku nejasného původu a změnou vlády by o obojí mohli přijít. Je třeba si všimnout, že Franco přišel ještě o jednu důležitou instituci, ve kterou věřil – o církev. Spojení s diktaturou už pro ni mělo totiž spíše devastující než pozitivní vliv, navíc s přihlédnutím k tomu, že velká část světa španělský režim také odsuzovala, nebylo jakékoli paktování na místě. Nižší klérus nejenže přestal Franca podporovat, ale navíc napomáhal dělnickému hnutí.

Starý caudillo, který se pro svůj národ obětoval, nedokázal pochopit tuto vlnu bouří, navíc i ve vlastních řadách, obzvláště poté, co byl v zemi skutečně opěvovaný hospodářský zázrak. Zázrak ale začal postupně upadat a doplácet na své odvrácené, nepříliš pozitivní stránky. Těmi byly například chudoba, nedostatek příbytků a také nepostačující infrastruktura. Lidé už nechtěli žít v systému tak přísně svázaném a řízeném. V zemi navíc už měla hlavní slovo jiná generace lidí, které caudillo nerozuměl. Tato nová generace nezažila Franca jako hrdinu a tak neměla důvod jej uznávat. Nezažili, když Španěly jako hrdina Cid vyvedl z útrap občanské války. Mladá generace občanů navíc byla více ateistická než generace jejich rodičů, za kterých se Franco ujímal vlády. Plamenné projevy obyvatelům země buď nic neříkaly, anebo jich už byli přesyceni. Došlo k tak hlubokým socioekonomickým změnám, lidé se už na

občanskou válku dívali jako na kapitolu z učebnice dějepisu. Režim se sice dlouho dokázal adaptovat měnícím se podmínkám, ale stárnoucí diktátor přestával rozumět svým poddaným. Pro konzervativního Franca byly všechny změny, které bylo nutné provést podezřelé, a dával k nim svolení jen s velkým sebezapřením. Chtěl-li ovšem u moci setrvat, musel je povolit.

Jeho pravou rukou se stal blízký přítel, admirál Luis Carrero Blanco, kterému Franco uvolnil premiérský post, aby neklidnou situaci napravil. Blanco nebyl nadarmo přezdíván „tvrdým mužem režimu“. Bez okolků využíval represivní aparát pro potlačení opozice. Carrerovu působení byla ale učiněna nečekaná přítrž. Atentátníci z baskické separatistické skupiny ETA provedli na jeho osobu úspěšný atentát.

Na Carrerovo místo byl dosazen Arias Navarro, který sám nevěděl, jestli má podnikat kroky, které podpoří kontinuitu stávajícího režimu, nebo kterými se pokusí o jeho lehké uvolnění. Jistá reformní opatření jako například navázání dialogu s konzervativními demokraty sice provedl, ale poté se znovu uchýlil k represím. Navarra zastihla v jeho funkčním období také jedna nepříjemná událost – pád Salazarova režimu⁵³ ve vedlejšímu Portugalsku, který vyvolal mezi zastánci starých pořádků další hysterii. Opozice začínala navíc získávat čím dál tím větší popularitu. Neformovaly se pouze radikální uskupení, ale i příznivci poklidného vnitřního převratu. Caudillo přednesl poslední projev 1. října roku 1975. O devatenáct dní později byla zveřejněna zpráva o jeho úmrtí. Spolu s ním, i přesto, že tomu tak nechtěl, zemřel i jeho režim.

7.2 Itálie

7.2.1 Slábnutí Mussoliniho režimu

Prvopočátky slábnutí Mussoliniho režimu sahají přibližně do roku 1942. V té době nejenže se vynořilo několik problémů spíše zahraničního charakteru, které podryývaly jeho pozici, nepříjemnosti ho zastihly i na domácí politické scéně. V jižní Itálii se zvyšovala četnost zdejších povstání. Povstání dokonce tajně podporovala mafie, která do té doby byla Mussolinimu nakloněna. Bylo zřejmé, že plány na ovládnutí světa jeho hlavním spojencem, Hitlerem, jsou ztracené. Po Itálii se již začaly šířit zprávy o připravovaném vylovení spojenců na Sicílii.

⁵³ CHALUPA, Jiří. *Jak umírá diktatura: Pád Frankova režimu ve Španělsku*. Olomouc: Votobia, 1997. 220 s.

V červenci roku 1943 se opravdu spojenci vylodili na Sicílii. Bez velkých obtíží postupovali do pevninské Itálie. Mussoliniho moc slábla. Mezitím co probíhaly boje na Sicílii, byl Mussolini v Itálii králem⁵⁴ zbaven moci a uvězněn. Italská vláda bez premiéra Mussoliniho zahájila vyjednávání se Spojenci, které vyústilo v podepsání kapitulace a připojení ke spojenecké smlouvě 3. září 1943⁵⁵. Do severní a střední Itálie mezitím přišly silně ozbrojené německé jednotky, které ještě stihl pozvat Mussolini před svým zatčením. Němci se stáhli na Gustavovu linii na jih od Říma. Na začátku října byl Mussolini osvobozen německým komandem. V lednu 1944 začala namáhavá a zdoluhavá bitva o Monte Cassino. Avšak teprve v květnu se Polákům podařilo v tomto boji dobýt vítězství. 4. června vstoupili spojenečtí vojáci do Říma⁵⁶. Mezitím, na Němci okupovaném malém území, vyhlásil Mussolini loutkovou Italskou sociální republiku.

7.2.2 Italská sociální republika

Italská sociální republika⁵⁷ (*Repubblica sociale Italiana*) byl loutkový stát utvořený Benitem Mussolinim a italskými fašisty dne 18. září 1943. Byl rovněž nazýván Republika Saló⁵⁸. Italská sociální republika se fakticky nacházela v severní Itálii a plně se opírala o podporu německé branné moci. Zbývající část Itálie byla pod vládou Američanů a vlády, která byla jmenována králem. Mussolini se po odvolání králem začal prezentovat jako odpůrce monarchie a „socializátor“.

7.2.3 Pád diktatury

Začátkem dubna 1945 zahájili Spojenci ofenzívu, během které překročili řeku Pád a dobyli severoitalská města. Když už bylo jasné, že nově vytvořená Italská republika nebude mít dlouhého trvání, uprchl Mussolini i s dalšími ministry Italské sociální republiky do Milána, odkud se už tehdy spěšně stahovala německá vojska.

Zde se rozhodl vyjednávat o kapitulaci. 25. dubna 1945 opustil v doprovodu své milenky Clary Petacci bombardované Miláno a v koloně aut prchal do Coma. Odtud pokračovala kolona směrem na Švýcarsko. Pak se rozhodl připojit se k ustupujícímu německému oddílu protiletectvé obrany a uprchnout pod jeho ochranou do Innsbrucku, ale oddíl byl zastaven 52. partyzánskou brigádou Luigi Clerici Garibaldi a všichni

⁵⁴ Za podpory protifašistických hnutí a partyzánů.

⁵⁵ <http://www.dejiny.nln.cz/archiv/06-2003/01-62003.html>

⁵⁶ GEBHART, Jan. *Kronika druhé světové války*. 1. vyd. Praha: Fortuna Print, 2000. 520 s.

⁵⁷ MOSELEY, Ray. *Mussolini: The Last 600 Days of Il Duce*. Dallas: Taylor Trade Publishing, 2004

⁵⁸ Republika Saló, podle faktického hlavního města – lázeňského městečka Saló u Lago di Garda

Italové dostali příkaz zůstat na místě, zatímco Němci mohli jet dál. Mussolini se převlékl do německé uniformy a pokračoval v cestě do Donga, kde byla německá auta znovu prohlédnuta a Mussolini byl nakonec objeven a zatčen. V té době už měli členové Národního osvobozovacího výboru severní Itálie o jeho dalším osudu jasno. Walter Audisio, antifašistický bojovník známý jako plukovník Valerio, dostal příkaz jej popravit. Jeho mrtvé tělo bylo převezeno do Azzony a 28. 4. 1945 pověšeno hlavou dolů na nosnících rozbombardované čerpací stanice na Piazzale Loreto v Miláně⁵⁹.

V Itálii válka oficiálně skončila kapitulací zdejších německých sil 2. května. S nimiž padla i poslední naděje fašismu a autoritářská etapa italské historie.

⁵⁹*Ibid.*, s. 52.

8 Přechod k demokracii

8.1 Španělsko

8.1.1 Komplikovaný začátek

Dva dny po caudillově smrti byl Juan Carlos korunován. Ačkoli si ho sám Franco určil za svého následníka, měl velmi těžkou situaci, „protože ani frankisté nepovažovali Juana Carlose za svého“⁶⁰, zůstala za ním pouze hrstka, která si svoji podporu podmiňovala tím, že převezme část dohledu nad státem a opozice považovala jakoukoliv dohodu za předem nepřijatelnou.

Juan Carlos věděl, že země musí dostát jistých liberálních a demokratických změn, aby byl systém zachován, ovšem bylo velmi těžké tyto kroky provést, aniž by někoho popudil. Transformace tedy zpočátku probíhala v podstatě nezpozorovatelným tempem. Král si nejprve zajistil náklonnost armády. Předsedou vlády se stal znovu Arias Navarro, v důležitých státních orgánech zastávali nejvyšší funkce stále frankisté, což nechut' opozičního tábora ale jenom prohlubovalo. Ve vládě se také objevily nové osobnosti, které byly proreformní, avšak zároveň nepobuřovaly zatvrzelý frankistický „bunkr“. Mnoho lidí zdánlivě nikam se nevyvíjející situace zneklidňovala, „důvodem byla postava samotného Juana Carlose, kterého většina Španělů považovala za snadno manipulovatelného, nevěřili mu a neviděli v něm žádného spasitele, který by je vyvedl z diktatury na cestu k demokracii“⁶¹, a už tak vysoký počet stávek se dokonce v porovnání s posledním rokem Francovy vlády zdesetinásobil. Národ, který čekal, že demokracie bude nastolena lusknutím prstů, nebyl příliš ohromen královými činy, represe navíc stále pokračovaly. Poměrně nejednotná opozice už sice upustila od myšlenky další občanské války, ale situace ji donutila začít vyjednávat mezi sebou. Podařilo se jí dojít k jistému mobilizování mas, ke sjednání dohody mezi opozicí a režimem dojít nemohlo, polarita jejich přesvědčení byla příliš značná.

Klíčovým počinem v procesu španělské demokratizace se stalo vyměnění Navarra za Adolfa Suáreze, bývalého generálního tajemníka Hnutí, který znal dokonale vnitřnosti frankistického systému. Tento akt logicky příliš pozitivní reakce v opozici nevyvolal. Hned ze začátku slíbil Suárez veřejné referendum týkající se legalizace politických stran a vyjádřil snahu o uskutečnění prvních všeobecných voleb v roce

⁶⁰ ŘÍCHOVÁ, Blanka: *Komparace politických systémů II*. 3. vyd. Praha: Oeconomica, 2004. s. 170.

⁶¹ ŽENÍŠEK, Marek. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*. Plzeň: Aleš Čeňek, 2006. s. 103.

1977. Suárezův postoj sdílel i samotný král. Ačkoli opoziční strany dávaly najevo odpor k vedení dialogu s novou vládou, probíhala tajná jednání se všemi opozičními zástupci. Jak režimní reformisté, tak opozice totiž došla k závěru, že bez vzájemné spolupráce nebude demokracie v zemi nikdy prosazena, což představovalo zásadní „obrat od autoritářské nebo majoritní strategie řešení konfliktů ke strategii konsensuální a proporční“⁶².

Zákon o politické reformě de facto znamenal totální nahrazení členů kortes a hlavně legalizaci všech politických stran. Oboje mělo být potvrzeno oním veřejným referendem, díky Suárezově vyjednávací obratnosti obohaceným také trochu vychytralostí. Tento zákon prošel jak přes generalitu a drtivou většinu příslušníků kortes, tak i přes zarputilé frankisty, kterým Suárez v podstatě vštípil, že se vše děje v rámci frankistické legislativy. Devadesát čtyři procent hlasů veřejného referenda se pak vyjádřilo rovněž pro zákon.

Největšími překážkami, které musel Suárez překonat, byl ale stále nelegální statut Komunistické strany Španělska (Partido Comunista de España) a narůstající tendence baskických separatistů. Díky tomu, že po jednání s vůdcem komunistické strany od něj získal příslib spolupráce a podpory monarchie, padly veškeré důvody proti jejich uzákonění. Proti legalizaci komunistů nejvíce brojila armáda, se kterou Suárez neměl příliš dobré vztahy, ale snažil se ji udržet v nekonfliktní rovině. Zádrhelem tak nakonec zůstalo vypořádání se s baskickou teroristickou organizací ETA. Navázání umírněného kontaktu se ale přes veškerou snahu nedařilo, a tak ETA i nadále zůstávala (někdy i skrytou a klidnou) hrozbou.

8.1.2 První demokratické volby

Prvních postfrankistických voleb se účastnily tucty stran, tím pádem bylo opravdu z čeho vybírat. V parlamentu si hlasy ale nakonec rozdělily především čtyři z nich. „Na jejich výsledky se čekalo několik dní, jednoduše kvůli nedostatku zkušeností se sčítáním hlasů.“⁶³ Vítězi se stala Unie demokratického středu (UCD), spojená z několika ideově nepřítis spřízněných stran, které sdružoval pouze stejný cíl (uchování/vydobytí přístupu k moci) a do jejíhož čela se postavil sám Adolfo Suárez s celkovým počtem 35% hlasů. Za ní následovala Dělnická socialistická strana Španělska

⁶² ŘÍCHOVÁ, Blanka, et al. *Komparace politických systémů II.* 3. přepracované vydání. Praha: Oeconomica, 2004. Španělsko, s. 173.

⁶³ *Las elecciones generales de 1977. España, la transición del franquismo a la democracia en el siglo XX* [online]. [cit. 2012-05-01].

se skoro třetinou všech hlasů, Komunistická strana Španělska získala přes 9% hlasů a Lidová aliance, zastoupená z valné části bývalými Francovými ministry, ukořistila 8% hlasů.⁶⁴ Ke slovu se dostaly i baskické a katalánské nacionalistické strany. Je možná zajímavé si všimnout, že i po bezmála čtyřiceti letech pravicové diktatury ve Španělsku znovu zvítězila (středo)pravice, navíc zastoupena některými jedinci, kteří měli stále co dočinění s bývalou autoritářskou vládou. Reformní povaha španělské transformace „shora“, neuzavírání se před kapitalismem a střídání změn, směřující k přiblížení se západoevropským standardům, byly ale důležité faktory, které společnost přesvědčily o tom, že i volba umírněné pravice může být tou správnou volbou pro zajištění dalšího chodu demokracie.

8.1.3 Vystřízlivění

Celým španělským národem zmítala vlna nadšení, neboť po dlouhé době mohli všichni aktivně a legálně participovat na politickém dění a vyjadřovat svůj názor. Ze snění o výhodách demokracie je ale vyburcovala lehce opomíjená ekonomická situace. Ačkoli vláda kolektivně podnikala jednání, která měla napomoci uskutečnění sociálních, fiskálních a dalších reforem, jejich výsledky se logicky nemohly dostavit ze dne na den. Jenže svět, a tedy i Španělsko, zasáhl ropný šok, mnohé věci navíc od dob Franca dál existovaly ve víceméně nepozměněné podobě, a tak někteří lidé pomalu začali zastávat názor, že za caudilla se vlastně žilo lépe.

Neklid hýbal ale i veřejnou a státní správou. Suárezova strana držela pohromadě už jen velmi těžko, jeho vyjednávací schopnost pomálu ztrácela na efektivitě. Vnitřní komploty se připravovaly i uvnitř armády, která byla od legalizace komunistické strany poměrně revolučně naladěna. Na scéně se objevil staronový problém, který armádu teoreticky mohl pobuřovat ještě více – několik nacionalistických volání po autonomii a nepokoje způsobené z téhož důvodu teroristy z ETA. Kataláncům byl díky jejich ochotě vyjednávat autonomní statut přidělen, s Basky ale nebylo možné najít společnou řeč. Uvnitř ETA samotné to vřelo; probíhal zde rozpor mezi její umírněnou částí a radikálnější křídlem. Obě její součásti byly ovšem existenčně ohroženy nově budovanou demokracií. Krvavé boje mezi nimi a vládou se proto opět rozběhly na plné obrátky.

⁶⁴ *Las elecciones generales de 1977. España, la transición del franquismo a la democracia en el siglo XX* [online]. [cit. 2012-05-01].

Demokracie ovšem musela své postavení obhájit. Dohadování politiků ve vládě, na níž se podíleli i nenávidění komunisté, náklonnost k zesnulému caudillovi, snahy některých oblastí o získání samostatnosti – to všechno bylo motivací vojáků pro provedení puče. V únoru 1981 vtrhli ozbrojenci do parlamentu, obsadili i rozhlas a televizi, ale po domluvě se samotným králem, jehož respektovali, se druhého dne vzdali. Generálové špatně odhadli situaci; lid, jakkoli byl demokracií zklamán, ji rozhodně neměl v úmyslu svrhnout. Tento akt nakonec spíše přispěl ke zvýšení věhlasu krále a důležitosti zachování demokratického zřízení.

8.1.4 Nová ústava

Již od roku 1977 se pracovalo na návrhu nové ústavy. Než byl předložen pro schválení plebiscitem, přes rok se dávaly dohromady připomínky a probíhala diskuze všech politických stran ohledně rozporuplných bodů. V referendu, které se konalo v prosinci roku 1978, se i přes tísnivou atmosféru v zemi vyslovila většina respondentů pro. Našli se samozřejmě i tací, již byli s přijetím ústavy nespokojeni. Mezi nimi byli pravicoví extremisté, kteří v ústavě spatřovali výdobytek komunismu. Nespokojena byla také část armády, ale její pokus o první státní převrat, zvaný Operace Galaxie, byl roku 1978 překažen. Baskičtí teroristé přijetí ústavy ozvláštnili další řadou vražedných útoků.

Vypracovat znění nové ústavy se stalo skutečným oříškem. Nakonec se její největší devizou stala jakási neurčitost. Najít konsensus mezi tolika politickými subjekty by totiž ani jinak nebylo možné. Mnoho sporných bodů je tedy v ústavě zmíněno velmi vágně, k některým se dokonce sotva vyjadřuje. Pravděpodobně nejožehavějším tématem se stalo řešení otázky decentralizace země. Východisko mezi dvěma naprosto se rozcházejícími tábory bylo následující – země se nestala federálním státem, ale jakousi monarchií, která nakonec sdružuje 17 tzv. comunidades autónomas (autonomních oblastí), a navíc dvě severoafrické enklávy Ceutu a Melillu. Všechny tyto regiony mají vlastní vlády, parlamenty a konají se zde i samostatné volby, ale ústřední vláda má stále hlavní slovo v oblastech týkajících se zahraniční politiky, soudnictví, trhu a dalších. Některé z těchto comunidades ale spadají do zvláštní kategorie historických regionů, mezi něž patří třeba právě Baskicko, Katalánsko a Galicie. Ani tento statut ovšem není uspokojivý pro baskické radikalisty. Jejich ozbrojený odpor je pozůstatkem Francovy nucené centralizace a bohužel se s ním vláda zcela nevypořádala dodnes.

Ještě jedna významná věc byla při sestavování ústavy nevyřešenou otázkou, a to úloha krále Juana Carlose. Nakonec bylo stanoveno, že monarcha nedisponuje výkonnou mocí, ale velí ozbrojeným silám, má právo vyhlásit referendum či nové volby, jmenuje do funkcí ministry a ústavní soudce. Zároveň symbolizuje státní jednotu, jako nestraní kontroluje chod a činnost státu a dění na politické scéně a má pravomoc do něj kdykoli zasáhnout a předejít tak případným patovým situacím. Zajímavou změnou prošel také vztah církve a státu. Vliv, kterému se mohla těšit za Francovy éry, samozřejmě církev znovu nezískala, i tak má ale částečně privilegované postavení, alespoň co se vzdělávání týče.

8.1.5 Lepší zítřky?

Nyní již bývalá Suárezova Unie demokratického středu nedokázala vzdorovat tlaku veřejnosti, který se na ni valil. Neutuchající teroristické útoky a represe vůči nim podnikané byly kritizovány, program, se kterým strana přišla, kvůli poněkud nepřijemným, ale racionálním změnám a přílišné otevřenosti světu (trnem v oku byl především vstup do NATO) také neuspěl. Suárezovým dalším nástupcům se partaj v podstatě rozdrobila v rukou. Komplikace postihly například i komunistickou stranu, kde se svářily názory, jakým způsobem bude strana dál vedena. Přestože se po rozpadu UCD hlavního slova v zemi chopili socialisté (z čehož Franco pravděpodobně dodnes rotuje v hrobě), vedli stát směrem k (nejen evropské) integraci, zahraniční spolupráci a ekonomickému rozvoji. A i zpočátku obávaný vstup do NATO byl nakonec schválen lidovým referendem, země byla posléze přijata i do EHS.

Španělsko se tak stalo oficiálně demokratickým a liberálním státem, jenž se vydal na nelehkou cestu, kde ho čekalo nemalé množství karambolů (jež se nevyhnou nikomu), aby dnes bylo jedním z nejvýznamnějších a nejvyspělejších evropských států.

8.2 Itálie

8.2.1 Qualunquismus poválečné doby

Díky Hnutí odporu v Itálii došlo k poměrně rychlému svržení „starého“ autoritářského režimu. Ve společnosti se ovšem nacházela velká nechuť uvědomit si, co se stalo a pohlédnout zpět k nectnostem, nespravedlnostem, nerovnostem a krutostem doby. Kvůli nadějím a deziluzi poválečné doby se Italové chtěli především odstříhnout od své minulosti udělat za ní silnou čáru a už se k ní více nevracet. Nepřáli si nic jiného než tísnivé minulosti uniknout a chtěli znovu začít žít. Ve skutečnosti ale šlo o pouhý

alibismus – strach z obrody a odpor ke změnám. Později dostane jméno „qualunquismus“⁶⁵. I přes toto všechno, přineslo jaro 1945 kromě strádání i radost euforii. Nakonec po počátečním nutném vystřízlivění, přichází i do Itálie klid a život se vrací do běžných kolejí poválečné obnovy.

8.2.2 Itálie na cestě k demokracii

Po válce⁶⁶ mají v rukou politickou sílu v Itálii dvě strany. Křesťanská demokracie (DC), které se nově ujímá Alcido De Gasperi a na druhé straně komunisté, kteří se socialisty obnovili dohodu o akční jednotě z roku 1934. První svobodné a demokratické volby⁶⁷, které se konaly, 18. června 1946, měly být jakýmsi pokusem morálně se vypořádat s minulostí. K volbám bylo proto přidruženo i referendum o ústavní formě státu. Republika zvítězila poměrem 12 717 923 ku, 10 717 284 hlasů. Ve volbách do ústavodárného shromáždění křesťanští demokraté 35,2%, socialisté 20,7% a komunisté 19% hlasů. Politická bilance tedy byla vyrovnaná. Křesťanská demokracie byla sice nejsilnější stranou, ale socialisté s komunisty měli pod kontrolou skoro všechny odborové jednoty a konfederaci práce. Bylo proto nutné znovu ustanovit De Gasperiho vládu s účastí DC, komunistů a socialistů. Ale hned bylo jasné, že její životnost nebude příliš dlouhá. Od začátku se, kromě vnitřních rozporů, vládě stavěly do cesty četné překážky: jednání o Itálii v Paříži, jugoslávské nároky na Terst a v neposlední řadě obrovské těžkosti ekonomiky. Kvůli začínající studené válce také vzrůstal americký tlak na ukončení spolupráce s komunisty a jejich spojenci.

Počátečním impulsem nové vládní krize bylo hlasování o 7. článku ústavy, který stvrdil platnost Lateránských smluv⁶⁸. Toto hlasování vyvolalo silnou roztržku v socialistické straně, protože komunisté hlasovali pro uzavření dohody. Italská socialistická strana se silně rozštěpila, což vyústilo v ustanovení nového, jednobarevného křesťansko-demokratického kabinetu s účastí několika odborníků.

Nejvýznamnější osobností vlády je předseda hospodářského resortu, Luigi Einaudi. Jeho řízení hospodářských záležitostí země znamenalo rozhodný obrat v dosavadním kurzu. Einaudi se rázně postavil nesmyslným požadavkům odborů, které sledovaly silnou inflační politiku, která byla v této situaci pro Itálii nepřijatelná. Díky

⁶⁵ Qualunquismus = qualunquie = jakýkoliv, cokoliv, atp.

⁶⁶ PROCACCI, Giuliano. *Dějiny Itálie*. 1. čes. vyd. Překlad Drahoslava Janderová, Bohumír Klípa, Kateřina Vinšová. Praha: Lidové noviny, 1997, 493 s.

⁶⁷ Volby byly do ústavodárného shromáždění, které mělo uklidit poválečné škody a „opravit ústavu“.

⁶⁸ Dohody mezi Itálií a katolickou církví, které řeší obnovení papežského státu v podobě městského státu Vatikán, finanční odškodnění a konkordát mezi Itálií a církví.

Einaudimu naproti tomu směřovala k obraně liry. Podpora liry směřovala k uzavření úvěrových „kohoutků“ a snížení množství oběživa. Výroba sice stoupala pomalu a nezaměstnanost prudce rostla, ale lira byla zachráněna a kontinuita italského státu byla zaručena. Po půlroční stagnaci nakonec přišel vytoužený růst ekonomiky a pokles nezaměstnanosti.

8.2.3 První řádné volby

Na jaře roku 1948 ústavodárné shromáždění završilo svou práci a Italové byli vyzváni, aby podle nové ústavy volili do obou komor parlamentu. V historii Itálie se ještě nikdy nevedla tak ostrá a nemilosrdná předvolební bitva. Byl to jasný souboj mezi kapitalismem a komunismem, mezi západem a východem, mezi Amerikou a Sovětským svazem. Lidová fronta komunistů a socialistů, která se hlásila k odkazu Garibaldiho, se pokoušela využít problémů způsobených Einaudiho hospodářskou politikou a vyzývala k boji proti „černé vládě“. Křesťanská demokracie naopak zaujala silný proamerický postoj a prostřednictvím Marshallova plánu obrátila předvolební kampaň v boj proti Sovětskému svazu. Vyhlásila boj proti mocnosti, která nevracela italské zajatce ze sibiřských gulagů a která před nedávnem uchvátila, dříve demokratické, Československo. Na návrh DC byly volby prohlášeny za povinné. K volbám tak přišlo duchovenstvo, pacienti z nemocnic i chovanci z ústavů.

Výsledek voleb z 18. dubna 1948 překonal všechna očekávání. Křesťanští demokraté získali 49% hlasů a což se rovnalo takřka absolutní většině. Pro lidovou frontu hlasovalo 35% voličů a zbytek připadl malým stranám.

8.2.4 Konec poválečné doby

Volbami z 18. dubna 1948 skončilo poválečné období. Itálie z něj vyšla velmi šťastně a mnohem lépe než po první světové válce. Itálie dokonce mnoho získala. Území Horní Adige⁶⁹, které požadovalo Rakousko, nakonec zůstalo Itálii, především díky obratné diplomacii De Gasperiho. Jen na východě musela Jugoslávii postoupit území s většinovým slovanským obyvatelstvem. Terst si ovšem uchránila, zpočátku jako svobodným teritoriem pod správou spojenců, ale roku 1954 byl definitivně připojen k Itálii. Nad Somálskem, bývalou kolonií, vykonávala až do roku 1960 poručenskou správu. Některé regiony jako Sardinie, Sicílie, germanofonní Trentino – Alto Adige a frankofonní Valle d'Aosta získaly autonomii. Za své zásluhy

⁶⁹ Dnes autonomní region Trentino – Alto Adige

byl též v roce 1948 prvním řádným poválečným prezidentem zvolen Luigi Einaudi. Uvnitř společnosti země, byl obnoven mír, zakotvena demokracie a hospodářská situace začala, také v důsledku americké pomoci, lepší.

8.2.5 Integrace

Rokem 1948 byl v zemi završen přechod k demokracii. Ustálil se stranický systém, který je dodnes z převážné části ovládán umírněnými stranami, jež získaly značně masový charakter. V roce 1949 se Itálie stala členem NATO a tím byla určena její definitivní orientace v zahraniční politice. O dva roky později se Itálie ještě otevřela Evropě⁷⁰, stala se členem dalších mezinárodních organizací, což výrazně přispělo k dalšímu rozvoji státu. Dnes je Itálie zemí, kde je pevně zavedena demokracie, a kde poválečné období shledáváno zlomovým okamžikem při budování nové demokratické a svobodné společnosti.

⁷⁰ Roku 1951 Itálie vstupuje do EHS.

9 Komparace

Po seznámení s oběma nedemokratickými režimy následuje určení jejich typu a poté jejich porovnání.

9.1 Nedemokratické režimy

9.1.1 Porovnání režimů v době nástupu k moci

Již porovnáním postav samotných vůdců jsou zřejmé rozdíly. Franco byl vychováván v hluboké katolické víře, zatímco Mussolini vyrůstal v revolucionářské rodině. Také při prvním pohledu na okolnosti, které předcházely nastolení režimů respektive uchopení moci, lze nalézt poměrně zásadní rozdíl. Franco se do svého postavení caudilla dostal po třech letech krvavé občanské války, kterou iniciovali odpůrci komunismu a republiky. Z tohoto vítězství čerpal pak legitimitu pro svůj režim po celých šestatřicet let. Naproti tomu Mussolini se ujal moci politicky. Respektive politicky situaci eskaloval a na závěr všeho demonstroval svou vojenskou sílu. Díky přicházející hospodářské krizi, oslabení dělnických a jiných hnutí. Další podstata se naopak frankistickému převzetí moci podobá – odpor vůči komunismu byl přítomný právě i u legitimacy fašistické Itálie. Posléze byl díky výhružnému pochodu na Řím (28. října 1922) legitimně pověřen králem Emanuellem III. sestavením vlády. V parlamentu byla pak vyslovena důvěra jeho vládě. Stal se tak legitimním autoritářským premiérem, za požehnání krále⁷¹. Zajímavé je, že se Mussolini nikdy nesnažil získat post nejvýše postaveného muže ve státě, nýbrž celou svou vládu setrval záměrně ve funkci premiéra⁷². Naopak Franco se nechal po skončení občanské války prohlásit za „šéfa“ státu a jak formálně, tak reálně požíval nejvyšší moci. Co se týče začátků, jedno jim oběma upřít nelze: bez pomoci armády nebo organizované síly by pravděpodobně nikdy nedosáhli na místo nejmocnějšího muže státu.

Oba diktátoři také při svém vzestupu využili pomoci politické strany. Francovi pomohla Falanga zmobilizovat masy, on se následně postavil do jejího čela a Falanga se časem přeměnila na Hnutí, které v sobě rozpouštělo mnohem více politických subjektů, než jen fašistickou stranu. S postupující dobou si Hnutí snažilo vynutit pozici státostrany, to ale Franco nikdy nedopustil, o svou moc se dělit nehodlal. Mussolini již před vstupem do politiky založil stranu *Fasci di Combattimento*.

⁷¹ Historik **Gaetano Salvemini** nazval tuto vládu „*Dualistickou diktaturou duceho a krále*“.

⁷² Názvání se „*duce*“, bylo jen pro dodání jakési úcty či vážnosti postu.

Nástup Franca k moci byl tedy vyústěním rozpolcené španělské společnosti na dva nepřátelské tábory, kdy vystoupil jako sjednotitel státu vojenskou silou.

Nástup Mussoliniho k moci byl podpořen pošlapanou hrdostí Italů v důsledku poválečných událostí a také politickou reprezentací, které vyhovovalo, že nemusí současnou krizi společnosti sama řešit.

Z toho pohledu je již v nástupu k moci obou diktátorských režimů patrné, že Francův režim lze označit za autoritářský a Mussoliniho režim za totalitaristický. Také analýza osobních vlastností obou vůdců nás utvrzuje v tomto rozdělení.

9.1.2 Porovnání režimů z hlediska formálního uspořádání

Rozdíl je třeba rovněž identifikovat ve způsobu, jakým byly oba státy formálně uspořádány. Generalissimus Franco sám si na organizaci příliš nepotrpěl a tuto práci spíše ponechával svým podřízeným, což znamenalo, že byla zachována většina institucí, na které byla země zvyklá, přičemž silná podpora armády pod jeho vedením dávala režimu militaristický ráz. Franco ke změně ústavy nikdy nedospěl, neměl zájem o byrokratické změny. Španělsko za dob Franca (1936-1975) je také dle Linze⁷³ typickým představitelem militaristicko-autoritativního režimu, který je nejrozšířenějším typem režimů s dominantní rolí armády.

Mussolini byl člověk, který si zakládal na pořádku a systému. Přebudoval většinu institucí, změnil jejich strukturu a zásadně změnil rozložení moci, snažil se totiž uskutečnit svou představu o korporativním státě, čímž režim nabyl onoho organicko-etatistického charakteru. Snaží se aktivisticky nutit občany na veřejném životě, společnost ovládá fyzický i psychologický teror. A jakožto rozený úředník hned na počátku vytvořil „svému“ státu i novou ústavu. I tento další vývoj Itálie potvrzuje zařazení Mussoliniho diktatury do kategorie totalitaristického režimu.

9.1.3 Porovnání z hlediska přechodu k demokracii

Třebaže na první pohled může podobnost nedemokratických režimů implikovat i podobnost jejich demokratických přeměn, není tomu tak. Proces demokratizace započal jednoznačně dříve v Itálii, jakýsi prvotní podnět byla Mussoliniho smrt a příchod spojeneckých vojsk do Itálie. V této fázi však ještě zdaleka nebylo jasné, kam se bude celý proces vývoje ubírat. Většina očekávala silnou anti-pravicovou a pro Sovětskou

⁷³ LINZ, Juan J. *Totalitarian and authoritarian regimes*. [With a major new introduction]. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers, 2000.

politiku komunistů a socialistů ve spojení s obory a levicovým hnutím odporu. Nakonec vše zvrátil Alcide De Gasperi, který uchopil DC silně do rukou a dokázal využít Marshallova plánu a americké zahraniční politiky k rozložení levicových politických sil v Itálii a dovést křesťanské demokraty k triumfálnímu vítězství. Navíc díky, Luigimu Einaudimu, který i přes odpor lidu provedl různé ekonomické reformy, nedostalo se italské hospodářství ani lira do problémů a Itálie mohla hladce přejít k novému systému. V případě Španělska, kde byl ještě samotným Francem určen nástupce, čímž získal určitou legitimitu, nebylo uskutečnění převratu zapotřebí. Sám Juan Carlos již ve své inaugurační řeči zmínil tendence o liberalizaci, a skutečně: přechod k demokracii zůstal po celou dobu pod vlivem politických elit, částečně spojených s Frankovým režimem, byl kontinuální, s příděchem reformy.

9.1.3.1 Proces transformace

Po smrti Mussoliniho a během vyhlášení republiky byla Itálie ovládána prozatímní vládou a později vládou ústavodárného shromáždění. První parlamentní vlády se dočkala až v roce 1948. Období od voleb do ústavodárného shromáždění do prvních parlamentních voleb r. 1948 bylo poznamenáno velkým soubojem komunisticko-socialistických a křesťansko-demokratických sil. Tento boj definitivně ukončily první parlamentní volby, které s velkou převahou vyhrála Křesťansko-demokratická strana. Italský přechod k demokracii byl postaven na rasantních, ale demokratických změnách. Demokratické parlamentní volby sehrály právě v případě italské tranzice důležitou úlohu, právě zde se totiž jednoznačně rozhodlo budoucí politické směřování celé Itálie.

Oproti tomu frankistický režim zcela postrádal oporu v podobě ideologie (kromě silných komunistických antipatií), bylo snadnější narušit ho a zreformovat. Role reformátora se ujal sám Juan Carlos, který si byl velmi dobře vědom toho, že musí postupovat s největší opatrností; jednak aby nevyvolal přílišnou nevoli u pravice, ale aby zároveň přesvědčil levici o upřímnosti svých záměrů.

9.1.3.2 Řádné volby a zavedení konstituce

Jak ve Španělsku, tak v Itálii byly dva roky po pádu režimu uskutečněny první řádné volby. Ačkoli se místo zařazení vítězů na ideologickém spektru lišilo, během pár let se v obou zemích prosadily dvě hlavní umírněné strany – socialisté (a komunisté) a středopravice. Jejich vlády se buď víceméně střídaly, nebo vytvářely koalici. Co se týče vypracování nové ústavy, Italové byli rychlejší, jejich ústava z roku 1946 byla v

podstatě hotova během 1 roku a o rok později byla uvedena v platnost a účinnost, což byl jeden z hlavních kroků završení přechodu k demokracii. Španělé na demokratické ústavě pracovali ještě tři roky po smrti Francisca Franca. Povedlo se jim na první pokus dát zemi demokratickou konstituci, ovšem nový režim musel projít ještě jednou „zkouškou ohněm“, a to v momentě, kdy byl uskutečněn armádní puč, organizovaný především tvrdším jádrem frankistů, jímž se nelíbila postupující demokratizace země. Jak se ukázalo, nově vybudovaný systém získal přednost a lidé se utvrdili v tom, jak moc je pro ně demokratické zřízení důležité. Proto se konec španělského přechodu k demokracii připisuje až do roku 1981.

9.1.4 Fašismus, frankismus nebo mussolinismus

Existuje mnoho druhů třídění totalitárních režimů. Například W. Merkel rozděluje totalitární režimy do základních tří skupin: 1. Komunistické, 2. Fašistické a 3. Teokratické totalitní režimy. Mezi fašistické totalitní režimy je zde pouze zařazena německá Třetí říše (1939 – 1945).

Totalitní Frankův režim lze nazvat frankismem, protože se jedná o specifickou variantu autoritářského režimu. Od ostatních podobných režimů se liší zejména svým vztahem ke králi (Franco se cítí regentem, zastupujícím doživotně krále, kterého však uznává).

Italský fašistický režim je odlišný od německého fašismu, který je vhodnější nazývat pro svou rasistickou ideologii spíše nacismem. Mussoliniho režim se nevyznačoval přehnanou krutostí jako jiné podobné režimy (nicméně plně využíval fyzických donucovacích prostředků). Také byrokratické uspořádání státu s ponecháním části institucí beze změn odlišuje italský a německý fašismus. Pro tato specifika můžeme italský fašismus také nazývat mussolinismus.

9.1.5 Společné prvky

Přes odlišný přístup k některým institucím si ale režimy udržují mnoho společného. U obou z nich je jedním z hlavních prvků negativní vymezení vůči demokratickým a zejména levicovým ideologiím. Spojuje je víra ve vlast, snaha o stabilitu a navázání na historické tradice. Dalším společným prvkem je podpora národního cítění a sounáležitosti. Oba typy režimů soustřeďují moc v rukou diktátora (ovšem každý jinými cestami a jinými prostředky).

10 Analýza současného postavení mussolinismu a frankismu

10.1 Vypracování dotazníků

Cílem tohoto výzkumného šetření, zaměřeného na dnešní reflexi frankismu a mussolinismu z pohledu mladé generace, je vyhodnocení obecného postoje současné generace k již neexistujícím historickým režimům, které výrazně ovlivnily vývoj tamních společností a ohledně nichž zároveň panuje rozporuplná interpretace. Současně šetření také vypoví, jak hluboce se tyto dva národy se svou minulostí vyrovnaly.

Pro účely práce jsem sestavil dotazník sestávající z jedenácti otázek. U první poloviny z nich vybírali respondenti z předem určené škály odpovědí a druhou polovinu tvořily otázky otevřené, kde mohli respondenti plně rozvinout své vlastní názory. Data jsem se rozhodl sbírat dvěma způsoby, a to jednak pomocí webového interaktivního dotazníku a za druhé papírovou tištěnou formou distribuovanou mezi respondenty. Jelikož cílem bylo zjistit, jaký postoj zastávají hlavně příslušníci mladé generace, byl dotazník rozdělen do věkových kategorií: 15 – 18 let, 19 - 25 let, 26 - 35 let, 36 - 50 let, 51 - 60 let, 61 - 70 let a 70 a více let. Ve výsledcích dotazníků jsou první tři jmenované skupiny zastoupeny minimálně 90%.

Tento průzkum byl zaměřen především na španělskou a italskou mládež. Proto byl vyhotoven ve dvou jazykových mutacích (viz. Příloha č. 1 a 2). Cílem bylo zjistit vztah mladé italské a španělské generace k předchozím nedemokratickým režimům, zjistit její všeobecnou informovanost o tomto období jejich historie a v neposlední řadě i vývojové tendence italské a španělské společnosti. Každý dotazník byl vybaven průvodním dopisem (viz. Příloha č. 1 a 2), který respondenty seznamoval s účely práce, způsobem, jakým bude dotazník dále zpracován a poskytoval též základní informace o autorovi.

10.2 Distribuce dotazníků a metoda sběru dat

Dotazníky byly distribuovány dvojí formou. První forma distribuce byla pomocí internetových odkazů ve dnech 5. 2. – 5. 3. 2014. Druhá forma distribuce probíhala prostřednictvím mých přátel - studentů ve Španělsku a v Itálii, kteří byli seznámeni s cíli, základními tezemi, předmětem a metodikou empirické části. Ti dotazníky osobně rozdali mezi respondenty a vyplněné je potom přepsali do dotazníkového systému a odeslali.

Ve Španělsku distribuce probíhala především na Universidad Autónoma de Madrid, Universidad Rey Juan Carlos (Madrid), Instituto Santo Domingo Savio (Madrid) a Pere Martell Institut (Tarragona, Cataluňa). V Itálii Istituto Tecnico Industriale Statale Alessandro Rossi (Vicenza, Veneto), Istituto Tecnico Industriale di Leonardo da Vinci (Firenze, Toscana) a Istituto Vescovile di Antonio Graziani (Bassano del Grappa, Veneto).

10.3 Vyhodnocování dotazníků

Souhrn jednotlivých responsí byl automaticky vyhodnocen systémem. Program automaticky vytvořil grafy, pořadníky a křivky, kde jsou graficky znázorněny odpovědi respondentů na otázky v části předem definovaného výběru odpovědí. Dále systém vypsal jednotlivé odpovědi na otevřené otázky.

Při vyhodnocování výsledků jsem procentuální zastoupení vždy zaokrouhloval na celá čísla, což sice může vést ke vzniku drobných nepřesností, avšak pro účely mé práce zcela dostačující. Tento systém jsem zvolil především kvůli přehlednosti. Pro zájemce je podrobné hodnocení dostupné.

10.4 Analýza výsledků průzkumu

10.4.1 Benito Mussolini

Všichni dotázaní pocházejí z Italské republiky, nikdo proto nebyl z průzkumu vyloučen. Hlavní věkovou skupinou byli mladí Italové. Všichni dotázaní pocházejí ze severní Itálie. Největší zastoupení měly regiony: Veneto (54 %), Toscana (23 %), Lombardia (34 %) a Emiglia-Romagna (7 %).

*Come Lei potrebbe caratterizzare la personalità di Benito Mussolini di una frase?*⁷⁴

První otázka měla napovědět, jaký vztah respondent zaujímá k daným režimům – zda se drží strohé věcné analýzy (např. byl to meziválečný generál a diktátor) anebo hodnotících soudů (byl to španělský/italský hrdina, zločinec...).

Zde nastalo velké překvapení. Podstatná většina Benita Mussoliniho oslavovala, a když ne přímo, tak alespoň všechnu vinu přisuzovala Hitlerovi, což lze doložit mnohými výroky. Odpovědi se dají shrnout do jediné věty: „*Silný vůdce prosazující Itálii.*“

⁷⁴ Jak byste jednou větou charakterizovali osobnost Benita Mussoliniho?

Provi a descrivere l'ideologia del fascismo per mezzo di tre idee fondamentali⁷⁵

Druhá otázka měla ověřit, nakolik je respondent znalý věci a tudíž schopen posoudit další otázky – především otázku č. 3.

Respondenti zde uváděli především pojmy jako: „Nacionalismus; autoritarismus; návrat k římské říši; militantní stát; obnovení Itálie jako světové velmoci“. Z výsledků otázky vyplývá, že Italové se svým postavením na mezinárodním poli stále nesmířili. Všudypřítomně se odvolávají na starou éru „Velké Itálie“.

Dove vede i vantaggi/debolezze del regime fascista in Italia?⁷⁶

Tato otázka měla ukázat zásadní postoj respondentů prostřednictvím jejich představ o přednostech a slabínách Mussoliniho režimu.

Jako hlavní přednosti se v odpovědích objevovaly výroky: „nejdříve Italové, pak ostatní; jednota a síla pro Itálii; nacionalismus; pozitivní právní reformy; nový řád v administrativě“. Naopak jako slabiny respondenti viděli: „nedostatek demokracie; válka; nesplněné sliby; rasová diskriminace“.

Sa, quale era la relazione dei sui parenti (antenati) al regime di Mussolini?⁷⁷

Čtvrtá otázka by měla odhalit úroveň vyrovnání se Italů s minulostí (zda budou odpovídat zamítavě, anebo zveřejní minulost). Italští respondenti se nebáli zveřejnit svou minulost, a proto se rozdělili do několika rovnocenných skupin. Zaprvé partyzáni (především komunisté), dále aktivní fašisté, nesouhlasící (jen pasivně trpěli režim) a ti, kteří o předcích neví.

Vede il regime di Mussolini in Italia identico con quello di Franco in Spagna?⁷⁸

Tímto dotazem získáváme odpověď na otázku, zda jsou oba režimy vnímány jako fašistické. Z italské strany jednoznačně španělský režim není stejný jako režim Mussoliniho. Neidenticky vnímalo režim 70 % respondentů (Identicky – 22 %, Neví – 8 %), což utvrzuje hypotézu, že oba režimy byly vzájemně rozdílné a jsou tak i vnímány.

Fine del regime fascista ha portato l'Italia?⁷⁹

Podle respondentů přinesl konec režimu především „spíše pozitivní změny“ (41 %) a „zcela pozitivní změny“ (34 %).

⁷⁵ Pokuste se charakterizovat ideologii fašismu prostřednictvím 3 základních myšlenek:

⁷⁶ V čem vidíte přednosti/slabiny fašistického režimu v Itálii?

⁷⁷ Víte, jaký byl vztah vašich příbuzných (předků) k Mussoliniho režimu? Pokud ano, charakterizujte ho:

⁷⁸ Vnímáte Mussoliniho režim v Itálii totožně jako Francův režim ve Španělsku?

⁷⁹ Konec fašistického režimu přinesl Itálii:

Valuti la qualità supposto della vita in Italia fascista, utilizzando la scala di dieci punti (1 il peggiore, 10 il migliore):⁸⁰

Tato otázka je podstatně spojená s otázkou předchozí – předchozí zjišťuje, zda je tranzice k demokracii vnímána jako pozitivní – tato otázka, pak do jaké míry. Otázka zároveň slouží jako kontrolní (jestliže někdo v 6. otázce označí změny za pozitivní, avšak v 7. otázce ohodnotí současný režim jako horší, je to varovné a mělo by nás to vést k závěru, že dotyčný buď nevěnoval vyplňování dotazníku náležitou pozornost, anebo odpovídal záměrně matoucím způsobem).

Fašistický režim byl označen na škále hlavně čísly 1 (22 %), 5 (16 %) a 6 (25 %) naopak současná vládní systém čísla 5, 6 a 7

Všeříkající mi přišel komentář: „je mnoho situací kde by měla být současná politika reformována, ale porovnávat ji s „fašistickou“ Itálií je nemožné, navíc, i přes své chyby je současná Itálie stále demokracií“.

Cosa e come cambierebbe la situazione politica attuale in Italia?⁸¹

Poslední otázka by měla zjistit, zda jsou v Itálii přítomné tendence k autoritářství (např. volání po vládě silné ruky). Stěžují si na korupci, malý vliv lidu na politiku, žádají výměnu celé parlamentní garnitury, snížit platy, více pracovních míst. Tentokrát ale vinu neházejí na Hitlera nýbrž na Evropskou unii.

Itálie hodně poznamenána 40 lety křesťansko-sociálnědemokratické vlády, následované 20 lety vlády Silvia Berlusconiho. Vlády vůbec nemyslely na budoucnost a jen nesmyslně utrácely.

⁸⁰ Ohodnoťte předpokládanou kvalitu života ve fašistické a současné Itálii pomocí desetibodové škály (1 nejhorší, 10 nejlepší):

⁸¹ Co a jak byste chtěli změnit na současnou politickou situaci v Itálii?

10.4.2 Francisco Franco

Všichni dotázaní pocházejí ze Španělského království, nikdo proto nebyl z průzkumu vyloučen. Hlavní věkovou skupinou jsou mladí Španělé. Největší zastoupení měly regiony: Madrid (40 %), Cataluňa (38 %) a Aragón (12 %).

*¿Cómo describiría la personalidad de Francisco Franco de una frase?*⁸²

První otázka měla napovědět, jaký vztah respondent zaujímá k daným režimům – zda se drží strohé věcné analýzy (např. byl to meziválečný generál a diktátor) anebo hodnotících soudů (byl to španělský/italský hrdina, zločinec...).

Autoritář, chladnokrevný člověk, (vyskytovalo se zde mnoho nadávek a velmi hanlivých označení). Tato odezva jen potvrzuje hypotézu, že Španělé měli mnohem zápornější vztah k vůdci režimu.

*Trate de describir la ideología del franquismo por medio de tres ideas básicas.*⁸³

Druhá otázka měla ověřit, nakolik je respondent znalý věci a tudíž schopen posoudit další otázku – především otázku č. 3.

Respondenti ve valné většině správně určili základní myšlenky. Ideologii charakterizovali jako: „autoritarismus, represí, absolutní kontrolu a kulturní vyloučení“

*¿Dónde ve usted las ventajas/debilidades del régimen de Franco en España?*⁸⁴

Tato otázka měla ukázat zásadní postoj respondentů, prostřednictvím jejich představ o přednostech a slabínách Francova režimu.

Jako hlavní přednosti se v odpovědích objevovaly výroky: „sociální jistoty, pracovní místa a investice do infrastruktury“. Naopak jako slabiny respondenti uváděli: „kontrola, potlačování svobody, kulturní, sociální a ekonomickou zaostalost země a potlačování opozice“.

*Usted sabe, ¿cuál fue la relación de sus parientes (antepasados) con el régimen de Franco?*⁸⁵

Čtvrtá otázka by měla odhalit úroveň vyrovnání se Španělů s minulostí (zda budou odpovídat zamítavě, anebo zveřejní minulost).

⁸² Jak byste jednou větou charakterizovali osobnost Francisca Franca?

⁸³ Pokuste se charakterizovat ideologii frankismu prostřednictvím 3 základních myšlenek:

⁸⁴ V čem vidíte přednosti/slabiny frankistického režimu ve Španělsku?

⁸⁵ Víte, jaký byl vztah vašich příbuzných (předků) k Francovu režimu? Pokud ano, charakterizujte ho:

Dvě třetiny dotázaných o vztahu svých předků k režimu nic nevěděly. Naopak třetina skládající se hlavně z Katalánců znala interakci svých předků s Francovým režimem velmi dobře. Všichni do jednoho se stavěli proti režimu a vládním represím katalánštiny a katalánské kultury. Prarodiče jednoho z respondentů byli dokonce popraveni kvůli udání sousedů.

***¿Ve el régimen de Franco en España igual al de Mussolini en Italia?*⁸⁶**

Tímto dotazem získáme odpověď na otázku, zda jsou oba režimy vnímány jako fašistické. Ze španělské strany je sice podle respondentů italský režim rozdílný v porovnání s Francovým, ale pouze 55% většinou. Tento výsledek může částečně uvádět do rozpaků – je charakterizace režimů tak nepřesná, nebo jde jen o nevážný zájem respondentů?

***El final del régimen de Franco trajo a España:*⁸⁷**

V tomto hodnocení Španělé odpovídali zcela rovnovážně. Porovnání přínosu režimu, které se rovnalo, jsme mohli sledovat již v předchozích otázkách. Respondenti byli režimu vděční za sociální jistoty, pracovní místa a investice do infrastruktury, ale naopak museli trpět kontroly, potlačování svobody, kulturní zaostalost země a potlačování opozice.

***Evalúe la calidad esperada de la vida en España franquista y España contemporánea usando la escala de diez puntos (1 el peor, 10 el mejor):*⁸⁸**

Tato otázka je podstatně spojená s otázkou předchozí – předchozí zjistí, zda je tranzice k demokracii vnímána jako pozitivní. Tato otázka, pak do jaké míry. Otázka zároveň slouží jako kontrolní (jestliže někdo v 6. otázce označí změny za pozitivní, avšak v 7. otázce ohodnotí současný režim jako horší, je to varovný signál pro to, aby tento dotazník nebyl zahrnut do závěrečné analýzy). Zde hodnotili respondenti současný režim o mnoho lépe, v porovnání s frankistickým. U frankistického Španělska se objevovala hlavně čísla „2,3,4“, kdežto u současného Španělska „6,7,8“.

⁸⁶ Vnímáte Francův režim ve Španělsku totožně jako Mussoliniho režim v Itálii?

⁸⁷ Konec Francova režimu přinesl Španělsku:

⁸⁸ Ohodnoťte předpokládanou kvalitu života ve frankistickém a současném Španělsku pomocí desetibodové škály (1 nejhorší, 10 nejlepší):

¿Qué y cómo cambiaría la situación política actual en España?⁸⁹

Poslední otázka by měla zjistit, zda jsou v Itálii přítomné tendence k autoritářství (např. volání po vládě silné ruky). Stěžují si na „klasické“ politické záležitosti: korupci, celou politickou a úřednickou garnituru, vysoké úřednické platy a nezaměstnanost. Z tohoto pohledu současná spokojenost španělských obyvatel s politickou situací ve státě není nějak výjimečná.

⁸⁹ Co a jak byste chtěli změnit na současné politické situaci ve Španělsku?

10.5 Závěr průzkumu

Pokud vzájemně porovnáme výsledky obou průzkumů, dojdeme k zajímavým zjištěním. V dotazníku italské jazykové mutace vyplouvá na povrch celkově spíše kladný postoj k režimu Benita Mussoliniho. Projevuje se zde přetrvávající italský nacionalismus, zejména v kontextu dnešní finanční krize, která na Itálii doléhá. Mnoho Italů viní za ekonomický propad státu okolní země Evropské unie a také málo nacionalistickou politiku současné vlády. Mladí Italové se také shodují, že mussolinistický režim přinesl Itálii sociální jistoty, novou, respektive „obnovenou“ slávu Itálie. Dalším zajímavým výsledkem je samotný postoj k mussolinistické ideologii, kterou většina respondentů považuje za legitimní a pro italské obyvatelstvo za přínosnou myšlenku. Zároveň je však třeba konstatovat, že mladí Italové Mussolinimu vyčítají, že nesplnil sliby, které italskému lidu dal. Za velmi negativní považují i spojenectví s Adolfem Hitlerem, které Itálii údajně zruinovalo. Dnešní politickou situaci nepovažují za dobrou, ale i přes určitý pozitivní vztah k Mussolinimu považují Italové dnešní situaci za lepší. V poslední otázce se k tomuto postoji objevilo mnoho náznaků. Respondenti si například stěžují na přílišnou korupci, nezaměstnanost a celkovou společenskou nejistotu. Celkově z odpovědí vyplývá nevyrovnanost Italů se svojí minulostí.

Naopak ve Španělsku panuje vesměs záporný názor na Francův režim. Podstatnou většinou se mladí Španělé shodují v tom, že frankistický režim přinesl Španělsku nové sociální jistoty, plno pracovních míst a budování nové infrastruktury. Zároveň se ale opačně staví k represím ze strany Francova státu, tj. k pronásledování odpůrců, atmosféře všeobecného strachu a zásadnímu utlačování jiných „španělských“ národnostních menšin. Utlačování katalánské, baskické, galicijské, asturské aj. národnosti spočívalo především v zákazu užívání těchto národních jazyků a odebrání autonomních práv regionů a celkové represe vůči „nešpanělskému“ (kastilskému) obyvatelstvu – což uvedli všichni katalánští, navarrští, baskičtí a další národně menšinoví obyvatelé Španělska.

Z provedeného průzkumu vyplývají tyto hlavní rozdíly v obou zemích: Italští respondenti kladně hodnotili celkové silné postavení Itálie a Italů, ale malé sociální jistoty. Italové jsou více nevyrovnaní se svojí minulostí. Španělští respondenti kladně hodnotili sociální jistoty Španělů, ale slabé postavení Španělska a utlačování menšin.

11 Závěr

Tématem této práce byla analýza a komparace nedemokratických režimů Francisca Franca a Benita Mussoliniho, jejich pádu a demokratického přechodu, který ho doprovázel. Tyto diktátorské režimy velmi výrazně zasáhly do evropských dějin 20. století. Jednou z částí mé práce je i kapitola věnovaná profilu čelních představitelů diktatur a faktorům, které ovlivnily jejich život a charakter a tím také i charakter diktatur.

Mými hlavními cíli byl rozbor a porovnání povah diktátorských režimů, a jejich definici. Jak jsem se již několikrát mohl přesvědčit, je stále mnoho lidí, kteří oba tyto režimy mylně označují za fašistické nebo totalitní. Proto doufám, že má práce přispěje k rozšíření obecného povědomí a k odstraňování chybných úsudků, které má naše společnost léta vžitě.

V průběhu zpracovávání témata jsem postupně zjišťoval, jak je tato problematika rozsáhlá, s velkým množstvím hlavních i vedlejších vazeb. Také jsem zjistil, jakým problémem je nestranné hodnocení jak historických materiálů (které jsou mnohdy subjektivně ovlivněny autorem), tak hodnocení odpovědí uvedených v dotazníku. Mé hodnocení může být i přes úpornou snahu o objektivitu samozřejmě ovlivněno českým kontextem vnímání národní a nedemokratické problematiky.

Pro pochopení současného politického vývoje v celé Evropě a zejména problematice vývoje států jižní Evropy, by stálo za pozornost se věnovat tomuto tématu mnohem pečlivěji, detailněji a v širších souvislostech. Myslím, že potom by nás současné dění v Evropě příliš nepřekvapilo.

12 Resumé

Svou práci jsem zaměřil na komparaci problematiky nedemokratických režimů v Itálii a ve Španělsku. Cílem práce bylo zjistit, zda můžeme tyto režimy oprávněně řadit mezi fašistické, nebo jestli kvůli svým specifickým nemají být klasifikovány jiným výlučným způsobem. Práce je členěna na dvě části. První část obsahuje teoretickou komparativní analýzu klasifikace režimů Francisca Franca a Benita Mussoliniho. Z analýzy vyplývá, že by nedemokratické režimy ve Španělsku a v Itálii měly být klasifikovány jako autoritářský frankismus a totalitářský mussolinismus. Druhá část studie zahrnuje výzkumné šetření zaměřené na dnešní reflexi frankismu a mussolinismu z pohledu mladé generace. Z průzkumu vyplývá, že ani jeden z režimů není zásadně zavrhován, přičemž více negativních postojů lze vysledovat vůči frankismu, zatímco italský mussolinismus je současnými Italy chápán víceméně shovívavě až souhlasně.

13 Summary

My thesis is focused on comparing the problems of non-democratic regimes in Italy and Spain. The aim of the study is to determine whether we can rightly call these regimes fascist, or if because of their specifics they should not be classified otherwise. The work is divided into two parts. The first section provides a theoretical comparative analysis of the classification of the regimes of Francisco Franco and Benito Mussolini. The analysis shows that the undemocratic regimes in Spain and Italy were to be classified as authoritarian Francoism and totalitarian Mussolinism. The second part of the study includes research aimed at the view of Francoism and Mussolinism from the perspective of today's young generation. According to the survey, neither of the regimes is seen in a totally bad light, though more negative attitudes can be found in reaction to Francoism, while Italian Mussolinism is consistently seen as more or less benevolent by contemporary Italians.

14 Resumen

La tesis se centró en la comparación entre los regímenes no democráticos en Italia y España. El objetivo del estudio fue certificar si estos sistemas se han sido clasificados debidamente, o si debido a sus características propias no deberían ser clasificados en otra y exclusiva manera. El trabajo se divide en dos partes. En la primera sección se ofrece un análisis comparativo teórico de los sistemas de clasificación de Franco y Mussolini. En el análisis se demuestra que los regímenes no democráticos de España e Italia deberían ser clasificados en totalitario mussolinista y autoritario franquista. En la segunda parte del estudio se incluye la investigación dirigida a la generación joven actual y la reflexión sobre su perspectiva acerca del franquismo y el mussolinismo. Según la encuesta, ni uno de estos sistemas es obsoleto significativamente, sin embargo hay actitudes más negativas hacia al franquismo, mientras que el mussolinismo italiano se ve más benevolente en lo que se consistentemente en la Italia contemporánea.

15 Riassunto

La mia tesi è stata focalizzata sul confronto dei problemi dei regimi non democratici in Italia e Spagna. Lo scopo dello studio era di determinare se questi regimi possono essere classificati tra quei fascisti, o se a causa delle loro specificità non devono essere classificati di un altro modo esclusivo. Il lavoro è diviso in due parti. La prima contiene un'analisi teorica comparativa di classificazione dei sistemi politici di Francisco Franco e Benito Mussolini. L'analisi mostra che i regimi non democratici in Spagna e in Italia dovrebbero essere classificati come un franchismo autoritario e mussolinismo totalitario. La seconda parte dello studio comprende una ricerca concentrata sulla riflessione del franchismo e mussolinismo di oggi dal punto di vista della nuova generazione. Secondo l'indagine, nemmeno uno dei governi è rifiutato fondamentalmente, mentre gli atteggiamenti più negativi possono essere individuati nel franchismo, invece il mussolinismo italiano è visto più o meno benevolmente, pure affermativamente dall'Italia contemporanea.

16 Zdroje

16.1 Knižní zdroje

- 1) **LINZ, Juan J.** *Totalitarian and authoritarian regimes*. [With a major new introduction]. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers, 2000. ISBN 978-155-5878-665.
- 2) **PROCACCI, Giuliano.** *Dějiny Itálie*. 1. čes. vyd. Překlad Drahoslava Janderová, Bohumír Klípa, Kateřina Vinšová. Praha: Lidové noviny, 1997, 493 s. Dějiny států. ISBN 80-710-6152-2.
- 3) **KILLINGER, Charles L.** *The history of Italy*. Westport, Conn.: Greenwood Press, 2002, xxiii, 229 p. Greenwood histories of the modern nations. ISBN 0313314837.
- 4) **UBIETO ARTETA, Antonio.** *Dějiny Španělska*. 3., dopl. vyd. Překlad Simona Binková. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, 915 s. Dějiny států (Nakladatelství Lidové noviny). ISBN 978-807-1068-365.
- 5) **HEYWOOD, Andrew.** *Politické ideologie*. 4. vyd. Překlad Zdeněk Masopust. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, 362 s. ISBN 978-807-3801-373.
- 6) **HELAN, Pavel.** *Duce a kacíř*. Vyd. 1. Brno: Luboš Marek, 2006, 399 s., ISBN 80-729-1107-4.
- 7) **NOLTE, Ernst.** *Fašismus ve své epoše*. Vyd. 1. Překlad Jan Dobeš, Blanka Pscheidtová. Praha: Argo, 1999, 695 s. Historické myšlení, sv. 8. ISBN 80-720-3107-4.
- 8) **BOSWORTH, R.** *Mussolini's Italy: life under the dictatorship 1915-1945*. 1st pub. London: Allen Lane, 2005, xxvi, 692 s., [16] s. obr. příl. ISBN 07-139-9697-8.
- 9) **SMITH, Denis Mack.** *Modern Italy: a political history*. 2. print. Ann Arbor: Univ. of Michigan Press, 1997. ISBN 04-721-0895-6.
- 10) **VERNIER, Ettore.** *Falanga: k problematice třetí cesty*. Vyd. 1. Překlad Karel Veliký. Praha: Národní myšlenka, 2008, 72 s. Knihovna Národní myšlenky. ISBN 978-80-903582-7-0.

- 11) **CHALUPA, Jiří.** *Jak umírá diktatura: pád Frankova režimu ve Španělsku.* Olomouc: Votobia, 1997, 220 s. ISBN 80-719-8257-1.
- 12) **PAXTON, Robert O.** *Anatomie fašismu.* Vyd. 1. Překlad Martin Machovec, Vanda Pokorná. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007, 382 s. ISBN 978-807-1068-112.
- 13) **CHALUPA, Jiří.** *Dějiny Španělska v datech.* 1. vyd. Praha: Libri, 2011, 551 s. ISBN 978-807-2774-821.
- 14) **BEEVOR, Antony.** *Španělská občanská válka.* Vyd. 1. Plzeň: Jiří Ševčík, 2004, 319 s., [32] s. obr. příl. ISBN 80-729-1107-4.
- 15) **BORGOGNONE, Giovanni.** *Come nasce una dittatura: l'Italia e il delitto Matteotti.* 1. ed. Roma: Laterza, 2012, 265 p. ISBN 978-884-2098-331.
- 16) **PUGLIESE, Stanislao G.** *Fascism, anti-fascism, and the resistance in Italy: 1919 to the present.* Lanham: Rowman, c2004, 330 p. ISBN 07-425-3123-6.
- 17) **STAGLIENO, Marcello.** *Arnaldo e Benito: due fratelli.* 1. ed. Milano: Mondadori, 2003, 616 p., [16] p. of plates. ISBN 88-045-1264-4.
- 18) **SALVATORELLI, Luigi.** *Storia d'Italia nel periodo fascista.* 5. vyd. Roma: Einaudi, 1974.
- 19) **ŽENÍŠEK, Marek.** *Přechody k demokracii v teorii a praxi.* Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, 222 s. ISBN 80-738-0008-X.
- 20) **GEBHART, Jan.** *Kronika druhé světové války.* 1. vyd. Praha: Fortuna Print, 2000. 520 s.
- 21) **MOSELEY, Ray.** *Mussolini: The Last 600 Days of Il Duce.* Dallas: Taylor Trade Publishing, 2004. ISBN 1-58979-095-2.
- 22) **PAXTON, Robert.** *Anatomie fašismu.* Praha: Lidové noviny, 2007. 382 s. ISBN 978-80-7106-811-2.
- 23) **BALÍK, Stanislav; KUBÁT, Michal.** *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů.* 1. vydání. Praha : Dokořán, 2004. 167 s. ISBN 80-86569-89-6.

- 24) **BROOKER, Paul.** *Non-democratic regimes: theory, government and politics.* 1st pub. Basingstoke: Macmillan Press, 2000, 288 s. Comparative government and politics. ISBN 03-336-6079-X.
- 25) **CAZORLA SÁNCHEZ, Antonio.** *Fear and progress: ordinary lives in Franco's Spain, 1939-1975.* Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2010, 279 s. ISBN 9781405133166 (PBK. : ALK. PAPER).
- 26) **ŘÍCHOVÁ, Blanka; DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra; KUNC, Jiří.** *Komparace politických systémů II.* 3. přepracované vydání. Praha : Oeconomica, 2004. 230 s. ISBN 80-245-0757-9.
- 27) **ARENDT, Hannah.** *Původ totalitarismu.* 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 1996, 679 s. Oikúmené (OIKOYMENH). ISBN 80-860-0513-5.
- 28) **SARTORI, Giovanni et al.** *Correnti, frazionismo e fazioni nei partiti politici italiani.* Bologna: Mulino, 1973. 127 s. Quaderni della Rivista italiana di scienza politica; 1.
- 29) **HUNTINGTON, Samuel P.** *Třetí vlna: demokratizace na sklonku dvacátého století.* 1. vyd. Brno: CDK (Centrum pro studium demokracie a kultury), 2008, 343 s. ISBN 978-807-3251-567.
- 30) **O'Donnell, Guillermo, Philippe C. Schmitter, and Laurence Whitehead.** *Transitions for Authoritarian Rule, Volume One, Southern Europe.* The Johns Hopkins University Press, 1986. Print.

16.2 Elektronické zdroje

- 1) **Wikipedia, l'enciclopedia libera:** [online]. 2013 [cit. 2013-03-29]. *Benito Mussolini.* Dostupné z WWW: <http://it.wikipedia.org/wiki/Benito_Mussolini>.
- 2) **Informační systém Masarykovy univerzity:** [online]. 2013 [cit. 2013-03-29]. **J. Tauchen, L. Vojáček: Dokumenty ke studiu moderních dějin státu a práva.** Dostupné z WWW: <http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/js09/dejiny/web/prameny/09/Rad_a_opravneni_Velke_fasisticke_rady__Zakon_o_opravneni_vykonne_moci_vydavat_pravni_normy.pdf>.

- 3) **Blog.Respekt.cz:** [online]. 2013 [cit. 2013-03-29]. **Petr Hanuš:** *Teorie totalitarismu a autoritarismu*. Dostupné z WWW:
<<http://petrhanus.blog.respekt.ihned.cz/c1-46020120-teorie-totalitarismu-a-autoritarismu>>.
- 4) **Válka.cz:** [online]. 2013 [cit. 2013-03-29]. Anna Bartáková: *Koncept vůdcovství ve fašistické Itálii*. Dostupné z WWW:
<http://www.valka.cz/clanek_14584.html>.

17 Přílohy

17.1 Dotazník – Benito Mussolini – italsky

17.2 Dotazník – Francisco Franco – španělsky

17.3 Dotazník – Benito Mussolini – česky

17.4 Dotazník – Francisco Franco – česky

Benito Mussolini

Buon giorno,

sono uno studente, di liceo di Hradec Králové nella Repubblica Ceca, che fa una ricerca, che si occupa dei regimi non democratici. Questa ricerca fa parte del mio lavoro scientifico degli studenti di scuole secondarie superiori (www.soc.cz). Vorrei chiederLe il favore di dedicarmi qualche minuto del suo tempo prezioso per completare questo questionario. Il questionario è completamente anonimo e volontario.

Sulla mia e-mail, è possibile inviare domande o commenti.

Grazie.

Ondřej Dus e-mail: ondrej.dus@email.cz

Età?

15 - 18

19 - 25

26 - 35

36 - 50

51 - 60

61 - 70

70 +

Stato?

Italia

Spagna

Francia

Austria

Svizzera

Croazia

Regione?

Valle d'Aosta

Piemonte

Liguria

Lombardia

Trentino - Alto Adige

Veneto

Friuli-Venezia Giulia

Emilia-Romagna

Toscana

Marche

Umbria

Lazio

Abruzzo

Molise

Campania

Basilicata

Puglia

Calabria

Sicilia

Sardegna

Come Lei potrebbe caratterizzare la personalità di Benito Mussolini di una frase?

.....

Provi a descrivere l'ideologia del fascismo per mezzo di tre idee fondamentali:

.....

Dove vede i vantaggi/debolezze del regime fascista in Italia?

.....

Sa, quale era la relazione dei suoi parenti (antenati) al regime di Mussolini?
Se è così, la caratterizzi:

.....

Vede il regime di Mussolini in Italia identico con quello di Franco in Spagna?

- 1) Sì.
- 2) No.
- 3) Non lo so.

Fine del regime fascista ha portato l'Italia:

- 1) Cambi completamente positivi
- 2) Cambi piuttosto positivi
- 3) Non ha portato nulla di nuovo
- 4) Cambi piuttosto negativi
- 5) Cambi completamente negativi

Valuti la qualità supposto della vita in Italia fascista, utilizzando la scala di dieci punti (1 il peggiore, 10 il miglior):

L'Italia fascista (1922 – 1945): 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

L'Italia contemporanea (2013): 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Cosa e come cambierebbe la situazione politica attuale in Italia?

.....

Francisco Franco

Buenos días:

Soy un estudiante del instituto de Hradec Králové en la República Checa y hago la investigación, que se ocupa de los regímenes no democráticos. Esta investigación forma parte de mi trabajo científico de los estudiantes de secundarias (www.soc.cz). Por lo tanto, le pido el favor de dedicarme unos pocos minutos de su precioso tiempo para completar este cuestionario. El cuestionario es totalmente anónimo y voluntario. A mi correo electrónico, puede enviar sus preguntas o comentarios.

Gracias.

Ondřej Dus e-mail: ondrej.dus@email.cz

¿Edad?

15 - 18
19 - 25
26 - 35
36 - 50
51 - 60
61 - 70
70 +

¿Región?

Andalucía
Aragón
Asturias
Islas Baleares
Canarias
Cantabria
Castilla - La Mancha
Castilla y León
Cataluña
Comunidad Valenciana
Extremadura
Galicia
La Rioja
Madrid
Navarra
País Vasco
Región de Murcia
Ceuta
Melilla

¿País?

España
Portugal
Francia
Italia
Gibraltar
Andorra
Marruecos

Francisco Franco

on-line dotazníky zdarma –
www.survio.com **12**

¿Cómo describiría la personalidad de Francisco Franco de una frase?

.....

Trate de describir la ideología del franquismo por medio de tres ideas básicas:

.....

¿Dónde ve usted las ventajas/debilidades del régimen de Franco en España?

.....

Usted sabe, ¿cuál fue la relación de sus parientes (antepasados) con el régimen de Franco? En caso positivo caracterícela:

.....

¿Ve el régimen de Franco en España igual al de Mussolini en Italia?

- 1) Sí.
- 2) No.
- 3) No sé.

El final del régimen de Franco trajo a España:

- 1) Cambios completamente positivos
- 2) Cambios bastante positivos
- 3) No aportó nada nuevo
- 4) Cambios bastante negativos
- 5) Cambios completamente negativos

Evalúe la calidad esperada de la vida en España franquista y España contemporánea usando la escala de diez puntos (1 el peor, 10 el mejor):

España Franquista (1939 – 1975): 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

España Contemporánea (2014): 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

¿Qué y cómo cambiaría la situación política actual en España?

.....

Benito Mussolini

Dobrý den,

jsem student Gymnázia Hradec Králové v České republice a provádím výzkum, který se zabývá problematikou nedemokratických režimů. Tento výzkum je součástí mé práce pro Středoškolskou odbornou činnost (www.soc.cz). Chtěl bych Vás tedy požádat o pár minut Vašeho drahocenného času k vyplnění tohoto dotazníku. Dotazník je naprosto anonymní a dobrovolný.

Na můj e-mail můžete zasílat případné otázky či poznámky.

Předem děkuji.

Ondřej Dus e-mail: ondrej.dus@email.cz

1) Jak byste jednou větou charakterizovali osobnost Benita Mussoliniho?

.....

2) Pokuste se charakterizovat ideologii fašismu prostřednictvím 3 základních myšlenek:

.....

3) V čem vidíte přednosti/slabiny fašistického režimu v Itálii?

.....

4) Víte, jaký byl vztah vašich příbuzných (předků) k Mussoliniho režimu? Pokud ano, charakterizujte ho:

.....

5) Vnímáte Mussoliniho režim v Itálii totožně jako Francův režim ve Španělsku?

Ano.

Ne.

Nevím.

6) Konec fašistického režimu přinesl Itálii:

- A) zcela pozitivní změny
- B) spíše pozitivní změny
- C) nic nového nepřinesl
- D) spíše negativní změny
- E) zcela negativní změny

7) Ohodnoťte předpokládanou kvalitu života ve fašistické a současné Itálii pomocí desetibodové škály (1 nejhorší, 10 nejlepší):

Fašistická Itálie (1922-1945): 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
Současné Itálie 2013: 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

8) Co a jak byste chtěli změnit na současné politické situaci v Itálii?

.....

Francisco Franco

Dobrý den,

jsem student Gymnázia Hradec Králové v České republice a provádím výzkum, který se zabývá problematikou nedemokratických režimů. Tento výzkum je součástí mé práce pro Středoškolskou odbornou činnost (www.soc.cz). Chtěl bych Vás tedy požádat o pár minut Vašeho drahocenného času k vyplnění tohoto dotazníku. Dotazník je naprosto anonymní a dobrovolný.

Na můj e-mail můžete zasílat případné otázky či poznámky.

Předem děkuji.

Ondřej Dus e-mail: ondrej.dus@email.cz

1) Jak byste jednou větou charakterizovali osobnost Francisca Franca?

.....

2) Pokuste se charakterizovat ideologii frankismu prostřednictvím 3 základních myšlenek:

.....

3) V čem vidíte přednosti/slabiny frankistického režimu ve Španělsku?

.....

4) Víte, jaký byl vztah vašich příbuzných (předků) k Francovu režimu?

Pokud ano, charakterizujte ho:

.....

5) Vnímáte Francův režim ve Španělsku totožně jako Mussoliniho režim v Itálii?

Ano.

Ne.

Nevím.

6) Konec Francova režimu přinesl Španělsku:

- A) zcela pozitivní změny
- B) spíše pozitivní změny
- C) nic nového nepřinesl
- D) spíše negativní změny
- E) zcela negativní změny

7) Ohodnoťte předpokládanou kvalitu života ve frankistickém a současném Španělsku pomocí desetibodové škály (1 nejhorší, 10 nejlepší):

Francovo Španělsko (1922-1945):	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Současné Španělsko 2013:	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

8) Co a jak byste chtěli změnit na současnou politickou situaci ve Španělsku?

.....